

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anja Åström

Straffrättsideologier i påföljdsbestämningen

Examensarbete
20 poäng

Per Ole Träskman

Straffrätt

Vårterminen 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte	5
1.3 Disposition	6
1.4 Material och avgränsningar	6
1.5 Väsentliga begrepp	7
1.5.1 Brott och straff	7
1.5.2 Ideologibegreppet	8
2 STRAFFRÄTTSIDEOLOGIER	9
2.1 Inledning	9
2.2 Behandlingsideologin	9
2.2.1 Idéhistorisk bakgrund	9
2.2.2 Behandlingsideologin i Norden	11
2.2.3 Behandlingsideologin och 1965 års brottsbalk	12
2.2.3.1 Grundprinciper	12
2.2.3.2 Kriterier för straffbestämningen	13
2.3 Nyklassicism	15
2.3.1 Idéhistorisk bakgrund	15
2.3.2 Nyklassicism i Norden	16
2.3.3 Grundprinciper	18
2.3.4 Kriterier för straffbestämningen	20
2.4 Allmänprevention	21
2.4.1 Idéhistorisk bakgrund	21
2.4.2 Allmänprevention i Norden	21
2.4.3 Grundprinciper	22
2.4.4 Kriterier för straffbestämningen	23
2.5 Inkapacitering	23
2.5.1 Idéhistorisk bakgrund	23
2.5.2 Inkapaciteringsteorier i Norden	24
2.5.3 Kriterier för straffbestämningen	25
3 EN NY PÅFÖLJDSBESTÄMNING	26
3.1 Inledning	26

3.2	Nytt straffsystem – idéer och förslag (1977:7)	26
3.2.1	Bakgrund	26
3.2.2	Straffrättsideologierna och påföljdsbestämningen	27
3.3	Påföljd för brott (SOU 1986:13-15)	28
3.3.1	Bakgrund	28
3.3.2	Straffrättsideologierna och påföljdsbestämningen	28
3.4	Regeringens proposition 1987/88:120 (Straffmätning och påföljdsval m. m.)	29
3.4.1	Bakgrund	29
3.4.2	Straffrättsideologierna och påföljdsbestämningen	30
3.5	Utvecklingen efter 1989 års påföljdsreform	31
3.5.1	Ett reformerat straffsystem (SOU 1995:91 I-III)	31
3.5.2	Regeringens proposition 1997/98:96 (Vissa reformer av påföljdssystemet)	32
4	SPÅR AV STRAFFRÄTTSIDEOLOGIER I PÅFÖLJDSBESTÄMNINGEN	33
4.1	Inledning	33
4.2	Påföljdsbestämning	33
4.2.1	Påföljdsval och straffmätning	33
4.2.2	Straffvärdebedömning	34
4.2.3	Påföljdernas inbördes svårhet	37
4.2.4	Steg 1: Böter eller fängelse?	38
4.2.5	Steg 2: Fängelse	39
4.2.6	Steg 3: Presumtion för fängelse enligt BrB 30:4 st. 2?	39
4.2.6.1	Straffvärde	39
4.2.6.2	Brottslighetens art	40
4.2.6.3	Återfall	41
4.2.7	Steg 4: Ej presumtion: Villkorlig dom eller skyddstillsyn?	43
4.2.7.1	Villkorlig dom	44
4.2.7.2	Skyddstillsyn	45
4.2.8	Steg 5: Presumtion: Genombrott?	45
4.2.8.1	Särskilda skäl för skyddstillsyn	46
4.2.8.2	Samhällstjänst, villkorlig dom och skyddstillsyn	46
4.2.9	Steg 6: Presumtionen kvarstår: Straffmätning	48
4.2.9.1	Straffskalan – det abstrakta straffvärdet	48
4.2.9.2	Återfallets betydelse vid straffmätningen	50
4.2.9.3	Billighetsskäl	50
5	SLUTSATSER OCH KOMMENTARER	52
5.1	Behandlingsideologin	52
5.2	Nyklassicism	52
5.3	Allmänprevention	53
5.4	Inkapacitering	53
	LITTERATURFÖRTECKNING	55

Sammanfattning

Uppsatsens syfte är att undersöka vilka straffrättsideologiska överväganden som kommer till uttryck i påföljdsbestämningens struktur. Av detta följer att de olika påföljdernas ideologiska grund kommer att beröras, samt frågan om vilka kriterier som är viktiga vid påföljdsvalet och straffmätningen och den än mer centrala frågan: varför är just dessa kriterier av betydelse?

För att uppnå detta ändamål inleds huvudtexten med en redogörelse av fyra centrala straffrättsideologier. De ideologier som används är behandlingsideologin, nyklassicismen, teorin om allmänprevention, samt teorin om inkapacitering. Presentationerna av de olika ideologierna inleds med ett avsnitt som placerar dessa ideologiers väsentliga värderingar i en idéhistorisk tradition. Denna historiska tillbakablick följs av en redogörelse för respektive ideologis grundprinciper. Därefter kommer kriterierna för straffbestämningen att undersökas.

Under avsnittet om behandlingsideologin beskrivs brottsbalkens ursprungliga regler, införda 1965, angående påföljdsbestämningen, samt dess ideologiska grund. Brottsbalkens regelverk brukar anses vara starkt påverkad av behandlingsideologin. Detta är riktigt i många aspekter, t. ex. så infördes påföljden ”skyddstillsyn”, vars syfte motiverades utifrån behandlingsideologins värderingar. För påföljdsbestämningen spelade behandlingsideologin en roll avseende påföljdsvalet. I BrB 1:7 angavs att domstolen skulle välja den påföljd som bäst var ägnad att främja den dömdes anpassning till samhället. Detta individualpreventiva bedömningskriterium fick dock vika om en annan påföljd - i praktiken fängelse - var påkallad med hänsyn till allmän laglydnad (allmänprevention). Vissa brottstyper ansågs allmänt vara av en sådan karaktär att ett fängelsestraff måste utdömas med hänsyn till allmän laglydnad.

Påföljdsvalet skulle ske utifrån preventionshänsyn. Straffmätningen skedde dock utifrån en proportionalitetstanke; straffets stränghet skulle motsvara brottets svårighet. Uttalande i brottsbalkspropositionen visar även att proportionalitet spelade en roll då en individualpreventivt motiverad påföljd bestämdes; denna fick ej vara så ingripande att den stred mot kravet på proportionalitet.

Under 1970-talet började kritiken mot behandlingsideologin att växa sig stark. En påföljdsbestämning genomförd av behandlingstanken ansågs vara rättsosäker, och dessutom ifrågasattes möjligheten att genom tvångsvård bota ett brottsligt beteende. Denna skepticism kom till uttryck i en BRÅ-rapport från 1977: ”Nytt straffsystem”, vilken väckte debatt och ledde till att arbetet med en påföljdsreform påbörjades. Denna lagreform genomfördes 1989, och innebar att BrB 1:7 ersattes av två nya kapitel vilka behandlade påföljdsbestämningen. Nu kom påföljdsbestämningen att bygga på

nyklassicismens grundtanke om proportionalitet mellan brott och straff. Straffvärdebedömningen blev central både för påföljdsvalet såväl som för straffmätningen. Samtidigt infördes artbrottsinstitutet, vilket byggde på den praxis som utvecklats under BrB 1:7, och som innebar att vissa brott med hänsyn till allmänprevention föranledde fängelsestraff. Utvecklingen efter 1989 behandlas kortfattat, med utgångspunkt i SOU 1995:91 "Ett reformerat straffsystem". Utredningen föreslog en reformering av påföljdssystemet som skulle göra det mer konsekvent nyklassiskt. Detta förslag förverkligades dock inte i sin helhet, men vissa reformer genomfördes 1999.

Kapitel 2 och 3 bildar bakgrund, och är i viss mån en förutsättning för uppsatsens sista del, där de olika stegen i påföljdsbestämningen beskrivs och analyseras utifrån de ovan nämnda straffrättsideologierna. Den ideologiska utgångspunkten vid denna analys är nyklassicismen.

Den viktigaste slutsatsen är att påföljdsbestämningen inte har någon enhetlig ideologisk grund. Denna slutsats är måhända inte så överraskande, men med tanke på den allmänt rådande uppfattningen att påföljdssystemet sedan reformen 1989 vilar på nyklassisk grund är det i vart fall en smula förvånande hur stor plats de andra straffrättsideologierna tillmäts i påföljdsbestämningen. Främst gäller detta de allmänpreventiva skälen.

Allmänprevention anses vara begreppsligt inbyggt i straffsystemet eftersom en kriminalisering alltid innebär ett hot om straff. Även straffsystemets symbolfunktion kan antas ha en viss, dock tämligen obestämd, allmänpreventiv effekt.

Behovet av allmänprevention inom påföljdsbestämningen tillgodoses genom att vissa brott anses vara av artkaraktär. Detta är en straffskärpande omständighet som har betydelse som skäl för fängelse. Det finns även en möjlighet att i vissa fall beakta allmänpreventiva hänsyn inom ramen för straffvärdebedömningen.

Behandlingsideologin lever kvar i påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn, som huvudsakligen bestäms utifrån denna ideologiska premisser. Detta gäller även valet mellan ett kort fängelsestraff eller villkorlig dom/skyddstillsyn. Behandlingsideologins utgångspunkt var att förhindra att den enskilde gärningsmannen återföll i brott. Den påföljd som kunde anses vara mest lämplig för att uppnå denna effekt skulle väljas. Detta ställningstagande medförde att domstolen i många fall måste ställa en "återfallsprognos". Detta prognostänkande har dock i någon mån försvunnit från påföljdsbestämningen, trots att lagtexten fortfarande beskriver nämnda förfarande. Utgångspunkten för ovannämnda påföljder samt för hur valet mellan dem ska göras är dock fortfarande omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens person.

Nyklassicismens proportionalitetsprincip, som utgår från brottets svårighetsgrad, kommer till uttryck i straffvärdebedömningen. Straffvärdet

har betydelse för både påföljdsvalet och straffmätningen. Ett högt straffvärde kan åberopas som skäl för ett fängelsestraff. Återfall är även en straffskärpande omständighet som möjligtvis kan motiveras utifrån ett nyklassiskt synsätt. Detta gäller i vart fall då återfall åberopas som grund för fängelse eller för en ”förstärkt” villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Återfall som straffskärpande omständighet vid straffmätningen kan bäst förstås som en eftergift till det som brukar kallas ”det allmänna rättsmedvetandet”; medan bestämmelsen i BrB 26:3 kan motiveras utifrån ett samhällsskydd.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
FSK	Fängelsestraffkommittén
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
NTfK	Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken
SOU	Statens Offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidsskrift for rettsvidenskab

1 Inledning

1.1 Introduktion

Straffrättsideologier är föreställningar om varför och på vilket sätt straff ska användas. Dessa ideologiska övervägningar har, och har haft, stor betydelse för utformningen av påföljdsbestämningen.

Traditionellt har det gjorts en uppdelning av straffrättsideologier i termer av absoluta och relativa sådana. Enligt en absolut teori anses straffet ha ett egenvärde, en ond händelse har inträffat vilken måste sonas med en annan ond händelse, d.v.s. vedergällning. Enligt de relativa teorierna har straffet inget egenvärde i sig, utan används för att uppnå något annat, t.ex. avskräckning eller förbättring.¹

Nyclassicismen bär drag av vedergällning då anledningen till att ett straff ska ådömas enligt denna teori är att lagstiftaren angett att så ska ske. (Detta kan sägas gälla även om den yttersta grunden för ett enskilt straff är att upprätthålla ett system som grundar sig på allmänprevention.) Behandlingsideologin, allmänpreventiva idéer, samt teorier om inkapacitering kan sägas vara exempel på relativa teorier. Sanktionen får sitt värde av det syfte den förväntas uppfylla.

Tron på absoluta teorier såsom grund för straffsystemets högsta nivå är däremot i dagens västerländska samhälle övergiven. Det finns inga ”brott i sig”, inga onda gärningar som av egen kraft kvalificerar sig såsom brott, utan för detta krävs ett beslut av parlamentet, en kriminalisering.

Gemensamt för de samtida straffrättsideologierna är uppfattningen att straffsystemets yttersta syfte är att motverka brott, d.v.s. att förhindra att vissa oönskade gärningar utföres.

1.2 Syfte

Uppsatsens huvudsyfte är att undersöka vilka straffrättsideologier som kan spåras i påföljdsbestämningens olika lagrum. Av detta följer att även de olika påföljdernas ideologiska syften och tillkomsthistoria kommer att beröras. Hur valet mellan de olika påföljderna ska ske kommer även att undersökas utifrån ett straffrättsideologiskt perspektiv.

---

¹ Häthén, Christian: ”Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik” Lund 1990, s. 19.

1.3 Disposition

I kapitel 2 beskrivs fyra straffrättsideologier som kan anses ha haft stor betydelse såsom motivering för påföljdsbestämningen. Dessa ideologier kommer att användas i både kapitel 3 och i kapitel 4.

Påföljdsreformen, vilken genomfördes 1989, medförde att det enda dåvarande lagrum som behandlade påföljdsbestämningen, BrB 1:7, ersattes av två kapitel: Brottsbalkens 29:e och 30:e kapitel. Denna reform har i grunden ändrat uppfattningen om påföljdsbestämningen och dess plats i straffrätten. Uppsatsens 3:e kapitel berör denna reform. I detta kapitel undersöks och beskrivs hur straffrättsideologier har värderats i påföljdsreformens förarbeten. Kapitlet innehåller även en kortfattad beskrivning av utvecklingen efter nämnda reform.

I kapitel 4 återfinns uppsatsens analys. De olika stegen i påföljdsbestämningen beskrivs och analyseras utifrån de fyra straffrättsideologierna.

En sammanfattning av de grundläggande dragen och resultaten av den undersökning som gjorts i kapitel 4 redovisas i uppsatsens sista del: kapitel 5.

1.4 Material och avgränsningar

Materialet i uppsatsens första huvudkapitel består huvudsakligen av straffrättsdogmatiska artiklar, men en del artiklar från böcker och tidskrifter vilka har en mer allmän politisk/samhällskritisk profil har även använts.

I kapitlet 3 har främst offentligt tryck använts.

Materialet i kapitel 4 består till stor del av offentligt tryck, men eftersom lagstiftarens motiv ibland inte öppet redovisas har även material från doktrinen använts.

En generell avgränsning är att uppsatsen inte, med några få undantag, kommer att beröra den praxis som utvecklats på området.

Uppsatsens fyra huvudkapitel behandlar vart och ett omfattande ämnen och därför kommer varje kapitels inledningsavsnitt att beskriva de avgränsningar som gjorts.

1.5 Väsentliga begrepp

1.5.1 Brott och straff

Varför ska ett straff följa på ett brott, och vad är ett brott? Enligt svensk rätt är ett brott en gärning som är beskriven i en författning och för vilken straff är föreskrivet. Ett straff är fängelse eller böter.²

Men vad skiljer då de andra påföljderna från straffen? De är inte straff i lagens mening, men kanske spelar denna distinktion ingen större roll för den som råkar ut för dem. Den engelske juristprofessorn och filosofen H. L. A. Hart har definierat straffbegreppet genom att ange fem väsentliga kriterier:³

- Ett straff ska innebära smärta eller andra konsekvenser som normalt uppfattas såsom oönskade.
- Straffet ska utdömas p.g.a. en kränkning av ett lagbud.
- Straffet ska drabba en faktisk eller förmodad brottsling för dennes gärning.
- Det ska verkställas avsiktligt, och de som utför straffet ska ej vara brottets offer.
- Straffet ska administreras av en myndighet, vilken har upprättats av det rättsliga system enligt vilket gärningen utgjorde ett brott.

De flesta svenska påföljder kan antas falla inom ramen för denna definition - möjligtvis med undantag för villkorlig dom.

Den svenska legaldefinitionen säger inget om vilka typer av handlingen som är att anse som brott. I princip skulle vilka gärningar som helst, om de formella kraven är uppfyllda, kunna utgöra brott. I praktiken har den svenska brottskatalogen växt fram under lång tid, och det är svårt att finna några större materiella likheter mellan de gärningstyper som beskrivs i de olika straffbuden.

Den enda generella definition som kan göras av begreppet "brott" är att det är en överträdelse av en norm. Denna norm kan vara bestämd av gud eller härledas från människans natur eller helt enkelt vara bestämd av den svenska riksdagen.⁴

Straffsystemet kan sägas bestå av tre nivåer. Den första är kriminaliseringsnivån, den andra påföljdsbestämningen (domsnivån) och den tredje är verkställighetsnivån. Straffrättsideologiska överväganden har betydelse för alla tre nivåerna, men i detta arbete berörs straffrättsideologier som motiverar ådömandet av straff, d.v.s. den andra nivån i

---

² BrB 1:1 & 1:3.

³ Hart, H.L.A.: "Punishment and responsibility" Oxford 1968, s. 4-5.

⁴ Jareborg, Nils & Zila, Josef: "Straffrättens påföljdslära" Stockholm 2000, s. 15.

straffrättsstrukturen. Den centrala frågan är hur, och enligt vilka kriterier ett straff ska bestämmas. I vissa fall kommer även de två andra nivåerna att beröras när detta krävs för framställningens tydlighet.

1.5.2 Ideologibegreppet

Ideologi är ett ord som har varit, och är, omdiskuterat. Bakgrunden är Karl Marxs kritik av begreppet. Marx menade att ideologi endast var ett tomt ord, som användes för att rättfärdiga den rådande samhällsstrukturen. Primärt riktades kritiken mot den tyska idealistiska ideologin.⁵

Marx ideologibegrepp är dock oklart - det finns ingen fastlagd definition. Hans kritik kan dock sägas ha medfört en viss allmän skepticism mot begreppet som sådant, samt en ovilja mot ett överdrivet användande av detsamma.⁶

Nils Jareborg definierar ideologibegreppet som en uppsättning grundläggande uppfattningar rörande någon aspekt av verkligheten. En straffrättslig ideologi består i en grundläggande uppfattning avseende frågor som rör brott och straff.⁷

Det är närmast i denna mening begreppet ”ideologi” används i uppsatsen.

---

⁵ Marx, Karl: ”Den tyska ideologin”. I: *Människans frigörelse - ett urval ur Karl Marx skrifter av Sven-Erik Liedman* Stockholm 1965, s. 124-128.

⁶ Se t.ex. Kyvsgaard, Britta: ”De strafferetliga ideologier”. I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 84.

⁷ Jareborg, Nils: ”Straffrättsideologiska fragment” Uppsala 1992, s. 95-97.

2 Straffrättsideologier

2.1 Inledning

Huvuddelen av detta kapitel består av en presentation av två motsatta straffrättsideologier, här kallade behandlingsideologin och nyklassicismen. Dessa två teorier har dominerat den straffrättsideologiska debatten under större delen av 1900-talet, och har i viss mån definierats negativt utifrån varandras respektive ståndpunkter. I de sista två underkapitlen beskrivs teorierna om allmänprevention respektive inkapacitering.

I detta kapitel, som har en mer principiell prägel än de övriga, används ”Harts” ovan beskrivna definition på straff. Med termen ”straff” menas följdriktigt alla de svenska påföljderna.

Utgångspunkten är den svenska utvecklingen, men eftersom dessa frågor till stor del är, och har varit, gemensamma för de nordiska länderna⁸ kommer perspektivet i vissa fall att vidgas.

2.2 Behandlingsideologin

2.2.1 Idéhistorisk bakgrund

Den klassiska skolans straffrättsteori⁹ dominerade den straffrättsideologiska debatten under större delen av 1800-talet. Klassicismen var gärningsorienterad, och denna fokusering på den brottsliga handlingen började i slutet på seklet att utsättas för allt mer kritik. Kritiken hade sin grund i det växande intresset för antropologi; man intresserade sig alltmer för människan, subjektet, bakom brottet.¹⁰

Det började med att den norditalienske läkaren Cesare Lombroso hävdade att det fanns människor vilka var predestinerade att bli brottslingar. Denna grupp kunde kännetecknas genom vissa kroppsliga drag; t.ex. var formen på huvudet och kroppshållningen avgörande. Dessa slutsatser hade han dragit genom att studera ett ganska litet antal individer; närmare bestämt 383 personer intagna i norditalienska fängelser. Detta magra underlag bidrog till att undersökningen utsattes för kritik. De kritiska rösterna kom framförallt från medicinskt håll; hans ståndpunkt ansågs vara ovetenskaplig. Trots detta fick hans idéer stor spridning, de tycktes stämma väl överens med den rådande darwinistiska attityden. Lombrosos arbete var dock viktigt utifrån

---

⁸ I detta kapitel, samt i de följande avses med Norden endast: Danmark, Finland, Norge och Sverige.

⁹ Se 2.3.1.

¹⁰ Häthén, Lund 1990, s. 65.

ett helt annat perspektiv, det var det första straffrättsideologiska inlägget som grundade sig på en empirisk undersökning. (Tidigare teorier och teser inom detta område hade främst varit skrivbordsprodukter.) Filosofiskt anses Lombroso vara determinist och evolutionist.¹¹

Lombrosos tankegångar blev utgångspunkten för den s.k. positiva straffrättskolan. Enrico Ferri är här ett stort namn. Den positiva skolans huvudtes var att straffrätten skulle konstrueras så att brottslighetens orsaker angreps i stället för dess symtom. Sanktionerna skulle därför vara uteslutande individualpreventiva.¹²

Samtidigt som straffrättsideologierna utvecklades i södra Europa, växte den s.k. moderna eller sociologiska skolan fram i Nordvästeuropa. Enligt den sociologiska skolan skulle brottsligheten bekämpas såsom social företeelse. Franz von Liszt var en av straffrättskolans förgrundsgestalter, och han ansåg bl.a. att slummens brottslighet var en naturlig följd av en onaturlig livsstil. Han var kritisk mot de korta fängelsestraffen, och ansåg att påföljderna skulle vara vårdande och anpassade efter varje enskild individs behov. Samtidigt betonades även samhällets behov av skydd mot de värsta formerna av brottslighet.¹³

Detta ställningstagande ledde till en straffrätt där de olika ”sorternas” brottslingar måste placeras i ett antal kategorier. För detta ändamål utarbetade von Liszt ett system bestående av tre grupper. Han menade att straffrättens uppgift var att avskräcka den avskräckningsbara, förbättra den förbättringsbara och oskadliggöra den oförbätterlige.¹⁴

Behandlingsideologin har sin grund i von Liszts individualprevention. Ideologins benämning beror på att för det stora flertalet av brottsklientelet - de förbättringsbara - skulle återfallsrisken undanröjas genom adekvat behandling. Denna behandling kunde vara medicinsk, psykiatrisk, eller psykologisk.¹⁵

Behandlingsideologin hade - som den framstod i Sverige - en optimistisk syn på människan; genom lämpliga åtgärder skulle den brottslige återanpassas. Det går även att spåra en framtidsoptimism - behandling och diagnostik skulle förbättras, och på sikt skulle detta leda till en eliminering av fenomenet brottslighet.¹⁶

Denna inställning präglade även samhället i stort och kan sägas vara en del av det s.k. moderna projektet som inleddes i Sverige i början på 1900-talet. I en artikel från 1984 skriver Henrik Tham att han ser behandlingsideologin

---

¹¹ Häthén, Lund 1990, s. 66-67.

¹² Häthén, Lund 1990, s. 70-71.

¹³ Häthén, Lund 1990, s. 71-72.

¹⁴ Häthén, Lund 1990, s. 80.

¹⁵ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 85.

¹⁶ Se t.ex. Guldborg, Harry: ”Från straff till skydd”. I: SvJT 1958, s. 4.

som en naturlig del av folkhemsbyggandet. Detta projekt kännetecknades av en optimistisk syn på människan, samt en stark tilltro till utvecklingen av det svenska samhället.¹⁷

2.2.2 Behandlingsideologin i Norden

Den sociologiska skolans idéer började redan i slutet på 1800-talet att påverka lagstiftningen i många centraleuropeiska länder. Ideologin vann i början på 1900-talet terräng även i Norden. Den norska strafflagen från 1902 var t.ex. starkt påverkad av individualpreventiva tankegångar och ansågs vara sin tids modernaste.¹⁸

Även på andra håll i Norden var behandlingsideologin på frammarsch. I Danmark inleddes 1918 ett reformarbete som till sist, tolv år senare, resulterade i 1930 års *straffelov*. Denna lag byggde till stor del på en anpassning av von Liszts idéer till den specifika danska kriminalmiljön. Mannen bakom denna bedrift var Carl Torp.¹⁹

I Finland skedde övergången från den mer konservativa straffrätten till von Liszts moderna straffrättsvision senare än i resten av Norden, t.ex. bar 1894 års strafflag klara klassiska drag. Individualpreventiva reformer började först diskuteras efter Finlands självständighet 1917. Denna relativt sena introduktion av behandlingsideologin bidrog till att dessa idéer endast marginellt kom att påverka den finska straffrätten.

I Sverige togs von Liszts idéer upp av Johan C. W. Thyrén, som mellan 1916 och 1933 utvecklade ett utkast till en straffrättsreform. Thyrén ansåg att straffrättens reaktionssystem skulle rikta sig mot den samhällsfarlighet som brottet manifesterade hos brottslingen.²⁰

Den svenska debatten kring brott och straff var under första halvan av nittonhundratalet koncentrerad på arbetet med att ersätta strafflagen från 1864 - vilken till stor del vilade på klassisk grund - med en modernare version. Thyrén och hans principer markerade början på detta lagstiftningsarbete, som vidareutvecklades av Thyrens unga kusin, Karl Schlyter, vars förslag till skyddslag (1956:55) bildade grund för 1965 års brottsbalk.²¹

Inom parentes kan påtalas att von Liszts individualpreventiva tankar även påverkade den svenska doktrinen på ett relativt ingående sätt. Ivar Agge skrev t.ex. i ”Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet I”, från 1939,

---

¹⁷ Tham, Henrik: ”Systemskifte i svensk kriminalpolitik”. I: *Pockettidningen R* Nr 1/1994 Årg 24, s. 39-40.

¹⁸ Lahti, Raimo: ”Om den nordiska kriminalpolitikens utveckling”. I: *NTfK* 2000, s. 180.

¹⁹ Häthén, Lund 1990, s. 133-134.

²⁰ Anners, Erik: ”Straffteorierna i svensk rättshistoria”. I: *SvJT* 1964, s. 251-252.

²¹ Aspelin, Erland: ”Utvecklingslinjer i svensk kriminalpolitik efter Brottsbalkens införande”. I: *NTfK* 1975, s. 97.

att individualprevention som straffrättsideologi var överlägsen den klassiska skolan då den förstnämnda hade en vetenskaplig, empirisk, grund i samhällsvetenskapen och i det praktiska rättslivet. Agge varnade dock för att bygga ett reaktionssystem utifrån en enda ideologi, ett straffsystem borde istället utformas utifrån de empiriska samhällsvetenskapernas fakta.²²

Sammanfattningsvis kan påverkan från behandlingsideologin sägas ha inneburit att den nordiska straffrätten fick specialpåföljder för å ena sidan unga lagöverträdare, och å andra sidan psykiskt abnorma och återfallsförbrytare.²³

2.2.3 Behandlingsideologin och 1965 års brottsbalk

2.2.3.1 Grundprinciper

Behandlingsideologin brukar anses vara brottsbalkens teoretiska grund. De individualpreventiva tankegångarna hade visserligen påverkat lagstiftningen även innan balkens tillkomst²⁴, men i denna fick dessa idéer sitt slutgiltiga uttryck.

Detta var även den dåvarande justitieministern, Herman Klings, åsikt då han presenterade brottsbalken för riksdagen 1962. Han ansåg att brottsbalken gav uttryck både för tidens samhällssyn och för dess syn på de straffrättsliga problemen. Brottsbalkens ikraftträdande skulle innebära att de tendenser och värderingar som framträtt vid tidigare lagstiftning fick ett samlat uttryck.²⁵

I jämförelse med dess utgångspunkt, Karl Schlyters betänkande från 1956 (SOU 1956:55), var dock brottsbalkens behandlingsideologiska idéer modesta.²⁶

I Schlyters betänkande föreslogs att påföljdssystemet skulle ses ur ett individualpreventivt perspektiv, och som en följd av detta synsätt skulle straffbegreppet avskaffas. Påföljdssystemet skulle utökas med fler vårdinriktade åtgärder och påföljdsbestämningen skulle utgå från individen. De i 1864 års strafflag upptagna brottspåföljderna böter, fängelse, avsättning och suspension samt de senare införda skyddsåtgärderna villkorlig dom, ungdomsfängelse, förvaring och internering skulle alla anses som likställda påföljder för brott och sammanföras i en särskild lag om skydd mot brott (skyddslag). Beredningen hade varit särskilt inriktad på att förbättra

---

²² Agge, Ivar: "Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet I" Stockholm 1939, s. 12-13.

²³ Lahti, Raimo: "Om den nordiska kriminalpolitiska utvecklingen". I: NTfK 2000, s. 186.

²⁴ Exempel på individualpreventivt motiverade åtgärder införda innan 1965: Villkorlig dom 1906, förvaring och internering 1927, ungdomsfängelse på obestämd tid 1938.

²⁵ Kling, Herman: "Brottsbalken". I: SvJT 1963, s. 2.

²⁶ Amilon, Clas & Edstedt, Eva: "Kriminalvård - insikter och utblickar" Stockholm 1998, s. 13.

möjligheten att bereda vård i frihet. För detta ändamål föreslogs införandet av en ny påföljd, skyddstillsyn. Vidare ville beredningen göra det möjligt för domstolen att överlämna vissa kategorier av tilltalade för vård enligt andra lagar än den föreslagna skyddslagen. Denna specialpåföljd skulle gälla för ungdomar, missbrukare samt lagöverträdare som var psykiskt sjuka.²⁷

Beredningens förslag utsattes för hård kritik under remissbehandlingen. Kritiken sköt först och främst in sig på att förslaget inte tillgodosåg kraven på att påföljdssystemet skulle verka allmänpreventivt. Denna kritik ledde till att brottsbalkens påföljdssystem utformades som en kompromiss; domstolen skulle vid bestämmandet av påföljd både ta hänsyn till allmän laglydnad och till den dömdes behov av behandling.²⁸

Förslaget om att utmönstra straffbegreppet vann ej gehör hos regeringen, utan resultatet blev även här en kompromiss. De traditionella påföljderna, böter och fängelse, skulle även i fortsättningen betecknas såsom straff. Beteckningen på de alternativa sanktionerna, vilka ofta bestämdes utifrån ett prognostänkande, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse, och överlämnande till särskild vård, skulle vara brottspåföljder.

2.2.3.2 Kriterier för straffbestämningen

I brottsbalken fanns den allmänna regleringen angående påföljdsval och straffmätning i en enda paragraf, BrB 1:7. Där stadgades:

”Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.”

BrB 1:7 tolkades så att domstolen skulle göra en avvägning mellan allmänpreventiva skäl och individualpreventiva skäl. I princip kunde det sägas att allmänprevention talar för straff - d.v.s. fängelse och böter - medan individualprevention talar för annan påföljd. Detta märktes tydligt avseende villkorlig dom och skyddstillsyn. För en användning av dessa påföljder krävdes att vissa individualpreventiva omständigheter var uppfyllda. De individualpreventiva skäl som talade för andra påföljder än straff kunde dock uttrufas av allmänprevention, och då blev det aktuellt för domstolen att göra en straffmätning. Det utvecklades snart en praxis som innebar att för vissa typer av brott, t. ex. rattfylleri, utmättes regelmässigt korta fängelsestraff.²⁹ (Lagstiftaren angav alltså att en påföljd, vilken från behandlingssynpunkt var mest lämplig, ibland skulle få stå tillbaka för ett fängelsestraff p.g.a. allmänpreventiva skäl. Detta faktum har tolkats som att lagstiftarens vilja var allmänpreventivt orienterad. Påföljdsbestämningens

---

²⁷ SOU 1956:55, s. 426-427.

²⁸ Victor, Dag: ”Påföljdsbestämningen i ett differentierat påföljdssystem”. I: SvJT 1999, s. 133.

²⁹ SOU 1986:14, s. 416.

ideologiska grund var, enligt denna åsikt, ej behandlingstanken utan allmänpreventionen.)³⁰

I propositionen angavs även att ibland kunde en påföljd, som ur ett individualpreventivt perspektiv var den mest lämpliga, framstå som alltför ingående med hänsyn tagen till det begångna brottet, och därför skulle denna ej dömas ut.³¹

Detta uttalande anger att en viss proportionalitet måste föreligga mellan brottet och straffet trots att det senare skulle bestämmas utifrån ett individualpreventivt synsätt.

BrB 1:7 berörde endast påföljdsvalet. Straffmätningen skulle, enligt förarbetena, utföras enligt den praxis som utvecklats innan brottsbalkens ikraftträdande. Detta innebar att böter och straff skulle utmätas huvudsakligen efter brottets svårhet.³²

Straffmätningen byggde redan vid brottsbalkens införande på proportionalitetsprincipen. Uttalanden gjorda i propositionen anger att detta förhållande även skulle gälla efter brottsbalkens ikraftträdande. Detta faktum kom att stå i motsatsförhållande till den allmänna bild av brottsbalken som skapades på 1970-talet, då behandlingsideologin förkastades.³³

Under denna uppgörelse hävdades att få länders straffsystem hade blivit präglade av behandlingstanken i så stor utsträckning som det svenska. Detta påstående fick dock inte stå oemotsagt. Ulla Bondeson påpekade att för majoriteten av brott stannar påföljden vid böter, och i dessa fall görs en straffmätning. Vid straffmätningen var utgångspunkten gärningens svårighet, och p.g.a. detta kom proportionalitetsprincipen att få stor betydelse för påföljdsbestämningen redan före 1989. Detta gällde även för en stor del av fängelsestraffen, där straffets längd regelmässigt bestämdes utifrån brottets svårhet.³⁴

Behandlingsideologin kan sägas vara den dominerande ideologin bakom brottsbalken, men det finns även i dess påföljdsbestämning spår av ett proportionalitetstänkande. Ett exempel är den ovan beskrivna straffmätningen, som endast marginellt kom att påverkas av behandlingsideologin. Respekten för proportionalitetsprincipen skulle även, enligt redovisade uttalande i 1962 års proposition, sätta stopp för vissa åtgärder som visserligen kunde motiveras individualpreventivt, men som i förhållande till brottet framstod som alltför ingripande. Brottsbalkens

---

³⁰ Sitte, Catharina: "Straffvärdebegreppet": I: JT 1994-95, s. 699.

³¹ Prop. 1962:10, s. 66.

³² Prop. 1962:10, s. 62-63.

³³ Se 2.3.2.

³⁴ Bondeson, Ulla: "Nyklassisk straffilosofi och reformpolitik". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 100.

ursprungliga påföljdsbestämning påverkades även i stor utsträckning av allmänpreventiva hänsynstaganden.

2.3 Nyklassicism

2.3.1 Idéhistorisk bakgrund

Den ideologi som här ska presenteras har ibland kallats nyklassisk. En annan benämning, som används i den anglosachsiska litteraturen, är ”just desert” - på svenska ungefär ”rättvist förtjänat”. I denna uppsats används dock termen ”nyklassicism”. Upprinnelsen till denna term är att det ansågs finnas en viss likhet mellan denna ideologi och den som brukar benämnas klassisk, och därför ska några av denna, senast nämnda, teorier viktigaste ingredienser presenteras.

Den klassiska straffrättsideologin växte fram under den andra hälften av 1800-talet, och var delvis en produkt av upplysningens idéer. Upplysningens författare och filosofer - såsom Voltaire, i fallet med hugenotten Jean Calas - engagerade sig i enskilda fall, och visade på orättvisan i straffsystemets struktur. Med skriften ”Sur la tolérance” spred Voltaire idéerna om ett nytt, mer humant straffsystem. Dessa tankar påverkade den norditalienske markisen Cesare Beccaria och inspirerade honom att skriva ”Dei delitti e delle pene”³⁵ som utkom anonymt 1764.³⁶

I denna skrift kritiserade Beccaria den dåvarande tillämpningen av straffrätten som, enligt hans synsätt, utgjorde ett övergrepp på medborgarna. Kritiken grundade sig på läran om samhällsfördraget. Enligt Beccaria hade ett avtal mellan härskaren och varje enskild människa uppstått i och med samhällsbildandet. Den enskilde hade överlämnat en del av sin frihet till en suverän ledare, vilken skulle, såsom motprestation, erbjuda säkerhet för medborgarna. Den överlämnade frihetsenheten var den minsta möjliga, och var endast så stor att ett minimum av säkerhet kunde åstadkommas. Denna minsta enhet bildade en yttre gräns för bestraffningsmakten. Kärnan i resonemanget var att medborgarna inte var utlämnade till tyrannens nåd, utan hade en filosofisk rätt till rättvis bestraffning.³⁷

Konsekvensen av denna argumentering är att endast den lagstiftare vilken representerar hela det samhälle som tillkommit genom fördraget äger befogenhet att stifta lagar. Härskaren kan endast stifta allmänna lagar. Lagarna ska vara skrivna och domstolen ska tillämpa dem efter dess

---

³⁵ ”Om brott och straff”.

³⁶ Häthén, Lund 1990, s. 42.

³⁷ Beccaria, Cesare: ”Dei delitti e delle pene. Om brott och straff”, Stockholm/Rom 1977, s. 33.

bokstav. Detta för att förhindra att samma brott bestraffas olika vid olika tillfällen.³⁸

I Beccarias skrift kan alltså fröet till en legalitetsprincip spåras.

Beccaria förespråkade att straffrätten skulle bygga på proportionalitetsprincipen. Avsikten var att förebygga brott. Hans resonemang gick ut på att om människor över huvud taget ska begå brott så är det bättre att de begår lindrigare brott än allvarligare. Grunden för denna argumentering är en tro att den kriminelle handlar rationellt när han ”väljer” vilken brottslig gärning som ska företas. Beccaria ansåg att en straffrätt som ej är byggd på proportionalitetsprincipen kommer att skapa negativa stimuli: den brottslige kan lika gärna begå mord som misshandel. Motivet bakom ”Beccarias proportionalitetsprincip” är allmänprevention.³⁹

Ur denna allmänna kritik, vilken vidareutvecklades och gjordes mer anpassad för straffrätten av bl.a. Anselm von Feuerbach och C. J. A. Mittermaier, växte en teori fram som av senare straffrättsideologer skulle betecknas som den klassiska straffrättsskolan. De principer som ansetts vara centrala för denna skolbildning är:⁴⁰

- 1) Egalitets- eller likhetsprincipen - lika brott ska behandlas med lika straff.
- 2) Proportionalitetsprincipen - ett brott ska bestraffas i proportion till brottets svårhetsgrad.
- 3) Legalitetsprincipen - en handling ska vara definierad som brott i en straffrättslig lag.

En straffbestämning vars utgångspunkt är den brottsliga gärningens svårhet behöver straff som är relativt enkla att gradera i svårhetshänseende. Böter och fängelse är sådana straff. Straffvärdet kan vid dessa straff ges uttryck i kvantiteter av förlust av frihet eller pengar.⁴¹

Böter och fängelse kom också, efterhand som den klassiska straffrättens idéer vann allt mer gehör, att användas i högre grad än de gamla kropps- och skamstraffen.⁴²

2.3.2 Nyklassicism i Norden

I slutet av 1970-talet presenterades i respektive Danmark, Finland, Norge och Sverige fyra centrala kriminalpolitiska utredningar.⁴³ Gemensamt för

---

³⁸ Beccaria, Stockholm/Rom 1977, s. 35-40.

³⁹ von Hirsch, Andrew: ”Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder”. I: NTfK 1982, s. 98.

⁴⁰ Häthén, Lund 1990, s. 61-62.

⁴¹ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 108.

⁴² Victor, Dag: ”Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem”. I: SvJT 1999, s. 137.

dessa utredningar var den helhetssyn på straffsystemet som redovisades, samt den skarpa kritik som riktades mot det dåvarande behandlingsideologiska straffsystemet.⁴⁴

Mot den behandlingsinriktade straffrätten ställde utredningarna ett förslag om en ny straffrätt där påföljdsbestämningen byggde på proportionalitetsprincipen. I utredningarna betonades att straffrätten åter skulle utgå från den kriminella handlingen.⁴⁵

I den finska och svenska utredningen föreslogs, för att tillgodose ovanstående krav, en försiktig uppvärdering av de allmänpreventiva argumentens betydelse. Den norska utredningen hänvisade istället till allmän moral och rättfärdighet, medan den danska teg i denna principiella fråga.⁴⁶

Dessa nordiska utredningar var resultatet av en debatt som började runt mitten på 1960-talet. I Sverige kan 1965 anges som startpunkt för debatten. Detta år hade brottsbalken trätt i kraft och i denna angavs målet med de enskilda straffen vara den dömdes återanpassning till samhället. Denna uttalade målsättning ledde till att kritikerna kunde klandra systemet genom att hävda att verklighetens kriminalvård inte levde upp till lagtextens mål, och att den vård som påtvingades de dömda antingen var obefintlig eller resultatlös. I Sverige bildades 1966, i samband med den s.k. tjuvriksdagen, KRUM - Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering. KRUM:s grundare bestod av ett hundratal personer, bland dessa fanns socialarbetare, jurister och journalister, men även f.d. fångar. Gemensamt för dessa människor var ett djupt missnöje med den dåvarande kriminalvården. KRUM började med att kritisera systemet utifrån behandlingsideologins premisser, men i början på 1970-talet formulerade föreningen krav på att den individualpreventiva grunden för straffsystemet helt måste överges. Under 1960- och 1970-talet blev KRUM förebild för liknande organisationer i Norden.⁴⁷

Den rättsdogmatiska debatten startade med en bok om alkoholistvården av den norske professorn Nils Christie. I denna visade han att bakom orden om vård ofta låg frihetsberövande på obestämd tid, och den stora frågan blev - sedan liknande resonemang applicerats på "vanliga" fångar - hur det egentligen stod till med rätts säkerheten i Nordens kriminalvård. Kritiska röster hävdade vikten av att se bakom lagtextens och domslutets ord om

---

⁴³ Finland: Straffrättskommitténs betänkande (1976:72). Danmark: Alternativer til frihedstraf - et debatoplæg (detaenkning nr. 806/1977). Norge: Stortingsmelding nr. 104 (1977-78) Om kriminalpolitikken. Sverige: Nytt straffsystem, BRÅ rapport (1977:7).

⁴⁴ Näsberg, Monica: "Fyra nordiska betänkanden". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 25-27.

⁴⁵ Heckscher, Sten: "Kriminalpolitik och humanitet". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 145.

⁴⁶ Näsberg, Monica: "Fyra nordiska betänkanden". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 27.

⁴⁷ Tham, Henrik: "Från KRUM till inkapacitering". I: *Kriminalitet och frihet* Borås 1989, s. 73.

vård och behandling. Istället skulle utgångspunkten vara hur verkligheten gestaltade sig för de dömda.⁴⁸

Kritiken mot behandlingsideologin fick även näring av det faktum att olika undersökningar tycktes visa att behandlingsideologins påföljder, i jämförelse med de traditionella straffen, inte skiljde sig i verkningar beträffande återfall i brott.⁴⁹

Kort sagt kritiserades behandlingsideologins individualiserade regler avseende påföljderna och påföljdsvalet p.g.a. att de ej var effektiva; de dömda återföll i brott i ungefär samma utsträckning som under den mer ”klassiska” versionen av straffrätten. Behandlingsideologins belackare ansåg att det med hänsyn till behandlingens bristande effekt, samt svårigheten för domstolen att ställa rätt prognos, var särskilt rättsosäkert med tidsbestämda påföljder.

Brottsbalkens två kvarvarande tidsbestämda påföljder, ungdomsfängelse och internering, avskaffades också redan 1980 respektive 1981.⁵⁰

Denna kritik, som kom dels från de egna leden och dels från andra delar av samhället bidrog till utredningarnas kritiska inställning gentemot den rådande kriminalpolitiken.

2.3.3 Grundprinciper

Inom nyklassicismen är det av yttersta vikt att skilja mellan olika nivåer i straffsystemet. De olika straffrättsideologierna anses ha olika betydelse beroende på vilken nivå man befinner sig.

Ett straffsystem kan sägas ha följande struktur:⁵¹

- 1) Kriminalisering
- 2) Ådömandet av straff
- 3) Verkställighet av straff

Vilka gärningar som är att anse såsom brott och hur ett dylikt beslut kan motiveras är i det moderna västerländska samhället en fråga för lagstiftaren. Ett straff ådöms när någon begått en kriminaliserad handling. Utdömandet av ett konkret straff är en fråga för domstolarna. Att domens ord blir verklighet för den dömda är en fråga för de verkställande myndigheterna.

---

⁴⁸ Anttila, Inkeri: ”Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden”. I: NTFK 1967, s. 240.

⁴⁹ Takala, Hannu: ”Varför har det blivit aktuellt att diskutera straffsystemets ändamål”. I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 183.

⁵⁰ Prop. 1980/81:76, s. 57-59.

⁵¹ Jareborg, Uppsala 1992, s. 136.

Bakom denna allmänt beskrivna bild av straffsystemets uppbyggnad finns personer, fysiska eller fiktiva (t. ex. lagstiftaren). Dessa personer ska utföra kriminaliseringen, ådömandet och verkställigheten.

Det institutionaliserade svaret på frågan varför dessa personer ska företa nämnda gärningar har i en artikel från 1985 undersökts av Jareborg. Kriminalisering sker för att undertrycka vissa gärningar. En kriminalisering innebär ett villkorat hot om straff. Allmänpreventionen är därför begreppsligt inbyggd i straffsystemet. En person döms för att han/hon har begått en straffbar gärning (vedergällning), och verkställighet sker för att det finns en dom på det.⁵²

Genom att kriminalisera en gärning hotar lagstiftaren med straff. En grundläggande fråga är då om detta hot ska vara differentierat eller inte. Eftersom skuldprincipen är straffsystemets grund riktar sig straffhotet endast till de personer som är moraliskt ansvariga för sitt handlande, de ska alltså ha haft tillfälle och förmåga att följa lagen. En differentiering av straffhotet för olika gärningstyper kan motiveras utifrån behovet av allmänprevention: Vissa gärningar är så utbredda och oönskade att lagstiftaren måste hota med mer straff för dessa än för andra. Straffhotets ”styrka” kan också bestämmas utifrån brottets svårighetsgrad. Svårighetsgraderingen ska då utgå från vikten av det värde som kränkts genom brottet. Denna anledning till en gradering av straffhotet förespråkades av nyklassicismens företrädare.⁵³

Straffhotet är inte bara ett hot om en plågsam följd för den som utför den beskrivna handlingen, utan straffhotet är också ett officiellt uttryck för hur negativt olika gärningar värderas. Detta följer av att straffhotet endast riktar mot de som kan hållas moraliskt ansvariga för sina handlingar, och att de olika straffbuden uttrycker en värdering av hur förkastlig (det abstrakta straffvärdet) den aktuella gärningstypen är. En brottskatalog beskriver ett graderat fördömande av brottslingar. Detta kan sägas vara kriminaliseringens symbolfunktion. Denna funktion jämte den bakomliggande mer traditionellt avskräckande allmänpreventionen är kriminaliseringens syfte.⁵⁴

En följd av kriminaliseringens symbolfunktion är att alla gärningstyper som är lika skadliga, farliga, eller allmänt förkastliga som de som redan är ”brottstyper” ska kriminaliseras, och förses med straffskalor. Detta ska ske för att tillgodose den etiska principen att likvärdiga fall ska behandlas lika.⁵⁵

På lagstiftningsnivån eftersträvas alltså dels proportionalitet mellan en gärningstyps bestraffningsvärde och dess straffsats och dels ekvivalens, så

---

⁵² Jareborg, Nils: ”Straffets syften och berättigande”. I: TfR 1985, s. 2-3.

⁵³ Jareborg, Nils: ”Straffets syften och berättigande”. I: TfR 1985, s. 6-7

⁵⁴ Jareborg, Nils: ”Straffets syften och berättigande”. I: TfR 1985, s. 8-9.

⁵⁵ von Hirsch, Andrew & Jareborg, Nils: ”Straff och proportionalitet”. I: NTfK 1987, s. 311.

att gärningstyper med samma bestraffningsvärde tilldelas likartade straffskalor.

Jareborg övergår nu till den betydligt svårare frågan om hur, alltså på vilket sätt, domstolen bör döma ut straff. Ett rimligt svar på denna fråga är att domstolen ska utforma en straffbestämning som förhindrar att den dömda återfaller i brott, d.v.s. individualprevention. För detta ändamål finns det olika metoder. En gärningsman kan förhindras från att återfalla genom varning, behandling eller inkapacitering.⁵⁶ Detta synsätt passar ej ihop med den nyklassiska uppfattningen att domstolens uppgift är att vedergälla brottet. Måttet av vedergällning blir, om individualpreventiva hänsyn tas på domsnivå, beroende på den tilltalades behov av varning, behandling eller oskadliggörande. Enligt Jareborg visar detta resonemang på det betänkliga i att låta individualpreventiva bedömningar inverka på det enskilda fallet. Om man inte betraktar samspelet mellan kriminaliseringsnivån och domsnivån som en helhet finns det dock inget rationellt alternativ till individualprevention som grund för straffbestämningen.⁵⁷

2.3.4 Kriterier för straffbestämningen

En rationell domare kan, enligt Jareborg, konstatera att budskapet från lagstiftaren är att olika gärningar har olika straffvärde och eftersom alla brottslingar är moraliskt ansvariga för sina gärningar är de även värda klander. Varför ska inte även detta gälla på domsnivå? Trots att två gärningar faller under ett och samma straffbud kan de vara att anse som olika svåra. Här uppenbarar sig plötsligt ett rationellt alternativ till en straffbestämning som utgår ifrån individualprevention. Vedergällningen skall vara proportionell till brottets svårhet. På detta sätt får domen samma funktion som straffhotet. En dom uttalar inte bara att den aktuella gärningen är förkastlig utan den beskriver även hur klandervärd den är.⁵⁸

Vedergällningens storlek ska bestämmas utifrån proportionalitetsprincipen. I en nyklassisk straffbestämning är en gärnings konkreta straffvärde centralt.

(Att lagstiftaren inför allmänna regler om straffbestämningen strider inte mot att det är domstolens uppgift att vedergälla brott. Införandet av sådana regler är en förutsättning för att systemet ska bli enhetligt. Med andra ord kommer ungefär samma omständigheter att anses vara försvårande eller förmildrande vid fastställandet av det konkreta straffvärdet.)⁵⁹

Sammanfattningsvis kan grunden för en nyklassisk straffbestämning anges i två principer: Proportionalitetsprincipen och egalitetsprincipen. (Den senare följer av den första.) Det är också dessa två principer som förbinder den

---

⁵⁶ Se 2.2.1.

⁵⁷ Jareborg, Nils: "Straffets syften och berättigande". I: TfR 1985, s. 5.

⁵⁸ Jareborg, Nils: "Straffets syften och berättigande". I: TfR 1985, s. 10.

⁵⁹ Jareborg, Nils: "Straffets syften och berättigande". I: TfR 1985, s. 8.

nyklassiska straffrätten med den klassiska. (Att märka är dock att den proportionalitetsprincip som förespråkades av Beccaria, och som kan anses motsvara nyklassicismens abstrakta straffvärde, motiverades utifrån allmänprevention. Nyklassicismens abstrakta såväl som konkreta straffvärdebedömning ska i stället ske utifrån brottstypens respektive brottets svårhet.)

2.4 Allmänprevention

2.4.1 Idéhistorisk bakgrund

Syftet med straffrätten är enligt ett allmänpreventivt synsätt att bestraffningen av enskilda brottslingar skall avhålla andra samhällsmedborgare från att begå brott. Medeltidens grymma, offentliga avrättningar motiverades ofta utifrån påståendet om att de avskräckte allmänheten från att begå brott. Denna form av allmänprevention benämns omedelbar avskräckning, och har i dagens västerländska samhälle spelat ut sin roll. Enligt teorin om medelbar avskräckning är det inte själva verkställigheten av straffet som avskräcker i sig, utan det latent hot som straffbudet riktar mot varje enskild person som begår det beskrivna brottet.⁶⁰

Om upplysningstidens filosofer med allmänprevention främst avsåg den avskräckning från brott som en rationell person borde känna då hon blev vittne till en avrättning eller fick underrättelse om att ett visst brott bestraffades med ett livslångt fängelsestraff, så har deras sentida arvingar, t.ex. Jareborg, mer inriktat sig på den medelbara avskräckning samt den moralbildande effekt ett straffbud antas ha. Ett straffbud antas ha en normgivande effekt, och genom sin blotta existens befästa eller förändra den gemensamma uppfattningen om rätt och fel.⁶¹

2.4.2 Allmänprevention i Norden

I Norden har tankarna om allmänprevention främst förts fram av den norske professorn Johs. Andenaes som var verksam vid Oslo universitet. Han började att intressera sig för allmänprevention som grund för ett straffsystem strax efter andra världskriget. Startpunkten var en motvilja och en uppgörelse med tanken på straffets funktion såsom vedergällande och försonande.⁶²

De allmänpreventiva tankegångarna upplevde något av en renässans efter behandlingssideologins död i slutet på sjuttioalet. Christie menade att dessa idéer banade väg för de nyklassicistiska teorierna. Detta var en följd av att de allmänpreventiva teorierna i jämförelse med behandlingssideologin hade

---

⁶⁰ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 75.

⁶¹ Andenaes, Johs.: ”Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk” Kristiansand 1990 s. 47.

⁶² Andenaes, Kristiansand 1990, s. 8.

en helt skild inställning till straffets syfte. Behandlingsideologin hämtade sin terminologi och sin inre rättfärdighet från medicinens område, och p.g.a. detta försvann frågan om straffets moraliska natur från debatten. Samhällets rätt att påföra en enskild ett lidande sågs som en del av en behandling, vars syfte var tillräcklig anledning för rättssystemets bestraffningsrätt. När denna ideologi tynade bort - delvis som en följd av Christies och andra straffrättsdogmatikers kritik - kvarstod den urgamla uppfattningen om vad ett straff är, d.v.s. något som ska orsaka ett lidande. Detta lidande är dock enligt de allmänpreventiva idéerna endast ett medel, målet må vara avskräckning eller moralbildande, men det viktiga med allmänpreventionens återkomst i den straffrättsideologiska debatten var, enligt Christie, att den ej dolde straffets *egentliga* syfte.⁶³

Andenaes anser att straffen verkar allmänpreventivt genom att vara dels avskräckande, dels moralskapande, men även genom att de åtltyds vanemässigt av det stora flertalet.⁶⁴

2.4.3 Grundprinciper

Andenaes nämner två exempel på hur allmänprevention kan verka. Det första berör rattfylleribrottets stränga straffsats, och hur detta till viss del har bidragit till en ändrad syn på bilkörning och alkohol. Det andra exemplet har han hämtat från ockupationstiden, där den stränga tyska armédisciplinen bidrog till att de tyska soldaterna avstod från att begå plundringsbrott och våldtäkter. I det sistnämnda exemplet anser han att en ockupationsarmé kan fungera som ett samhälle i sig självt, med egna lagar och etiska normer. Utifrån dessa exempel drar han slutsatsen - vilken han benämner såsom en huvudregel med många undantag - att samhällets allmänpreventiva verkningar ökar ju strängare ett brott bestraffas. Till denna slutsats lägger han två reservationer. I en bedömning av allmänpreventionens effekt är det avgörande inte lagens ord eller domstolarnas faktiska praxis utan, vare sig denna uppfattning är riktig eller oriktig, allmänhetens uppfattning om hur ett brott bestraffas. Dessutom måste ett straff någorlunda stämma överens med allmänhetens känsla för vad som är en riktig bestraffning.⁶⁵

Det allmänpreventiva syftet med ett straffsystem är för Andenaes det viktiga, och straffet i det konkreta fallet, på domsnivån, är ”bara” avsett att visa allvaret som vilar bakom lagstiftarens ord.⁶⁶

---

⁶³ Christie, Nils: ”Pinans gränser” Stockholm 1982, s. 29-30.

⁶⁴ Andenaes, Kristiansand 1990, s. 26.

⁶⁵ Andenaes, Kristiansand 1990, s. 65-69.

⁶⁶ Andenaes, Kristiansand 1990, s. 13.

2.4.4 Kriterier för straffbestämningen

Brottets svårhet är irrelevant för en straffbestämning som utgår från allmänpreventiva hänsyn. Att straffa olika grupper av människor olika hårt skulle även kunna accepteras, om detta kan rättfärdigas utifrån de olika gruppernas behov av allmänprevention.⁶⁷

Andenaes anser dock att allmänpreventiva argument kan bli besvärliga när de ska användas för att bestämma ett straff i ett konkret, enskilt fall. Som exempel nämner han det rättsliga efterspelet till ett uppmärksammat misshandelsfall med rasistiska motiv. Brottet skedde i London 1958, och domstolen frångick den praxis som normalt brukade utdömas i dessa fall, och dömde de unga lagöverträdarna till långa fängelsestraff. Andenaes anför att även om domarna hade en allmänpreventiv verkan, och på så sätt medförde att brott med rasistiska motiv minskade så fanns det något etiskt betänkligt i situationen. Dessa etiska betänkligheter skulle öka i styrka om domaren i en tänkt situation vägde in hur stor genomslagskraft ett enskilt domslut hade, och lät detta mått av publicitet, bli avgörande för straffbestämningen.⁶⁸

Däremot anser Andenaes att allmänpreventiva hänsyn ska beaktas när den ordinarie straffnivån för olika brott och brottstyper ska bestämmas. Det han vänder sig mot är endast s.k. exemplary sentences; d.v.s. uppmärksammade fall som döms hårdare än normal praxis med syfte att avskräcka allmänheten från att begå liknande gärningar.⁶⁹

2.5 Inkapacitering

2.5.1 Idéhistorisk bakgrund

Straffrättsliga sanktioner som syftar till att oskadliggöra den dömda brukar anses vara individualpreventivt motiverade. Enligt von Liszts straffsystem skulle samhället ha möjlighet att internera de kriminella som ansågs vara oförfärdiga, och för vilka det ej fanns någon adekvat behandling. De svenska påföljderna förvaring och internering som infördes under behandlingsideologins storhetstid motiverades utifrån en teori om inkapacitering. Vid inkapacitering är det samhällsskyddet som är det centrala.

I början på 1980-talet började intresset för undersökningar om fängelsestraffets oskadliggörande effekt öka. Ett liknande intresse hade redan väckts i USA. Det nymornade intresset ses ofta, något paradoxalt, som en följd av att tilltron till behandlingsideologins rehabiliteringseffekter

---

⁶⁷ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 83.

⁶⁸ Andenaes, Kristiansand 1990, s. 82-83.

⁶⁹ Andenaes, Johs.: "Nyklassisme". I: NTfK 1988, s. 46.

minskade. De effekter som kunde uppnås genom allmänpreventiva åtgärder var svåra att bestämma, medan inkapaciteringseffekterna hade den fördelen att de var relativt enkla att beräkna.⁷⁰

2.5.2 Inkapaciteringsteorier i Norden

I sin bok från 1987, ”Kan fängelse försvaras?”, undersöker Mathiesen hur, och om, fängelsestraffets fortlevnad kan motiveras. Detta gör han genom att analysera institutet utifrån olika straffrättsideologiska synvinklar.⁷¹

I ett kapitel tar han upp teorin om inkapacitering eller oskadliggörande, som han föredrar att benämna den. Som omnämns ovan går idén i stort ut på att om man lyckas oskadliggöra ett fåtal återfallsförbrytare, så kommer brottsligheten som helhet att minska radikalt.⁷²

Teorin och termen kommer från USA, och växte sig stark i mitten på sjuttioalet. En amerikansk företrädare för denna inriktning är James Q Wilson, som hävdade i sin bok, ”Thinking about crime”, från 1975 att antalet rån skulle kunna sänkas med 20 procent om samhället inriktade sina resurser på återfallsbrottslingarna.⁷³

En skiljelinje kan dras mellan kollektiv respektive selektiv inkapacitering. Selektiv inkapacitering bygger på att man genom individuella prognoser försöker utskilja de personer som kommer att bli kriminellt högaktiva. Dessa personer döms till långa fängelsestraff, medan de som faller utanför denna grupp, d.v.s. de som tillhör lågriskgruppen kan erhålla en kortare påföljd eller inget frihetsberövande alls. På detta sätt utnyttjas fängelsestraffet mer effektivt. Kollektiv inkapacitering förverkligas genom att en viss kategori av brottslingar, t.ex. personer som återfallit i brott, ådöms långa fängelsestraff. Inga försök görs att genom prognoser förutse exakt vilka som är högriskpersoner, utan gruppen betraktas såsom ett kollektiv.⁷⁴

Detta system kritiserades av Mathiesen, som ansåg att inkapaciteringsteorin har två inbyggda fel. För det första kommer personer som inte klassas som högriskförbrytare att begå nya brott - s.k. falska negativa - och dels kommer systemet medföra att människor som aldrig skulle återfalla i brott sitter inlåsta - s.k. falska positiva

(Ett exempel på det ökade nordiska intresset för inkapaciteringsteorier i början på nittioalet är att Brottsförebyggande rådet 1990 publicerade en rapport angående den svenska inkapaciteringseffekten avseende vissa

---

⁷⁰ Andersson, Jan: ”Kriminella karriärer och påföljdsval” Stockholm 1991, s. 4.

⁷¹ Mathiesen, Thomas: ”Kan fängelse försvaras?” Göteborg 1988, s. 10.

⁷² Mathiesen, Göteborg 1988, s. 34-54.

⁷³ Mathiesen, Göteborg 1988, s. 34-35.

⁷⁴ Andersson, Stockholm 1991, s. 5-6.

utvalda brott. Rapporten undersökte hur införandet 1983 av ½ - tidsfrigivningen inverkar på brottsligheten.)⁷⁵

2.5.3 Kriterier för straffbestämningen

Inkapaciteringsteorierna riktar in sig på att fysiskt förhindra kroniska återfallsförbrytare från att begå brott. Teorin är med andra ord inte allmängiltig.

Det centrala för straffbestämningen blir att urskilja högriskgruppen. Detta kan ske generellt eller genom att en övervägning sker i det enskilda fallet, allt beroende på om man tillämpar en kollektiv eller selektiv variant av inkapaciteringsteorin.

---

⁷⁵ BRÅ 1990:7, s. 5.

3 En ny påföljdsbestämning

3.1 Inledning

I detta kapitel kommer framväxten av en ny påföljdsbestämning att beröras. Avsnittet är tänkt att vara överskådligt och avsikten är att undersöka vilken ideologisk grund påföljdsbestämningen har/hade i de olika utredningarna och propositionerna. Syftet är alltså att redovisa vilken roll de i kapitel 2 presenterade straffrättsideologierna tillmättes i utredningar och propositioner som har haft betydelse för påföljdsbestämningen. Tyngdpunkten ligger på förarbetena till påföljdsreformen 1989, men utvecklingen efter denna reform kommer även att beröras, om än ej speciellt ingående.

I detta kapitel och i det följande frångås föregående kapitel terminologi och termen ”straff” används i den juridisk-teknisk rätta meningen, d.v.s. endast fängelse och böter åsyftas.

3.2 Nytt straffsystem – idéer och förslag (BRÅ-rapport 1977:7)

3.2.1 Bakgrund

”Nytt straffsystem” presenterades 1977, och kom i efterhand att betraktas som startpunkten för den straffrättsideologiska omdaning av påföljdsbestämningen som infördes tolv år senare genom reformen 1989. Debatten som följde i ”Nytt straffsystems” kölvatten ledde fram till tillsättandet av två statliga utredningar varav den ena, fängelsestraffkommitténs betänkande (SOU 1986:13-15), lades till grund för påföljdsreformen.

Rapporten kritiserade ideologin bakom brottsbalkens dåvarande påföljdsbestämning, och visade på ett nytt förhållningssätt där gärningen åter var det centrala för den straffrättsliga sanktionsbestämningen. Denna omsvängning var dock inte en isolerad svensk händelse, utan ungefär samtidigt skedde en liknande utveckling i Danmark, Norge och Finland.⁷⁶

Detta föranledde den finländska straffrättsvetaren Inkeri Anttila - i en kommentar i SvJT till ”Nytt straffsystem” - att undra om denna omsvängning ”låg i luften” i de nordiska länderna. Hon påpekade även att denna gång - till skillnad från när straffrättsreformer motiverades utifrån behandlingssideologin - verkade reformvindarna blåsa från öster. Samma år som BRÅ-rapporten presenterades i Sverige, 1977, lades nämligen ett

---

⁷⁶ Se not 43 s. 17.

principförslag om en total reform av strafflagstiftningen fram i Finland. De förslag som återfanns i denna finländska inlägga var mer utförligt beskrivna än de idéer man kunde finna i det svenska ”debattinlägget”. I Finland hade även vissa av dessa nyklassiska idéer förverkligats; ett exempel är införandet av allmänna regler för straffmätning i den finska straffrätten. Detta skedde 1976.⁷⁷

Den ”nyklassiska rörelsen” var alltså, som även berörts i föregående kapitel, i mångt och mycket en nordisk företeelse. Detta märks tydligt i BRÅ-rapporten, som ägnade ett helt kapitel åt den nordiska rättsutvecklingen inom detta område.⁷⁸

I förordet, författat av Per Jermsten och Sten Heckscher, anges att det övergripande syftet med rapporten var att väcka en bred samhällsdebatt om påföljdssystemets utformning. Rapporten innehåller därför inga slutliga förslag, men däremot angavs några konkreta riktlinjer för ett nytt straffsystem.

3.2.2 Straffrättsideologierna och påföljdsbestämningen

I avsnittet 2.2.3 ”Behandlingsideologin och 1965 års brottsbalk” beskrivs vilka kriterier som gällde för påföljdsbestämning innan reformen 1989. Domstolen skulle i varje enskilt fall göra en avvägning mellan individualpreventiva skäl och allmänpreventiva skäl. Detta system förkastades i BRÅ-rapporten. I den hävdades den nyklassiska uppfattningen att allmänprevention och individualprevention verkar på olika nivåer i straffsystemet, och att en sådan sammanblandning av dessa argument på domsnivån som skett i och med införandet av BrB 1:7 hade varit både olycklig och olämplig. Arbetsgruppen ansåg att syftet bakom varje kriminalisering alltid är allmänprevention.⁷⁹

Gruppen menade att påföljdsbestämningen borde ske enligt de kriterier som användes avseende straffmätningen; d.v.s. systemet borde bli mer gärningsorienterat. Den enskilda gärningens straffvärde och kravet på proportionalitet mellan brott och straff borde få mer inflytande vid påföljdsbestämningen. Den nödvändiga grunden för sådana regler är väl definierade straffskalor i de enskilda straffbuden samt bestämda regler avseende påföljdernas inbördes stränghet. För att säkerställa denna önskvärda princip om proportionalitet mellan brott och straff ansåg arbetsgruppen att allmänna lagregler för påföljdsbestämningen borde införas.⁸⁰

---

⁷⁷ Anttila, Inkeri: ”Nytt straffsystem”. I: SvJT 1978, s. 123.

⁷⁸ BRÅ 1977:7, s. 88-196.

⁷⁹ BRÅ 1977:7, s. 400-404.

⁸⁰ BRÅ 1977:7, s. 403-407.

I BRÅ-rapporten konstaterades vidare att utformningen av den dåvarande påföljdsbestämningen hade präglats av individualpreventiva argument och detta hade skett på bekostnad av gärningsorienterade och tillbakablickande kriterier. Arbetsgruppen ansåg att detta medförde risker från rättssäkerhetssynpunkt. Individualpreventiva hänsyn eller med andra ord den dömdes behov av behandling borde enligt BRÅ-rapporten ej få inverka på påföljdsbestämningen.⁸¹

Inkapaciteringsteorin anses i rapporten vara moraliskt betänkelig, eftersom man straffar människor inte för vad de gjort, utan för vad man tror de ska göra, d.v.s. huruvida de är återfallsbenägna eller inte.⁸²

3.3 Påföljd för brott (SOU 1986:13-15)

3.3.1 Bakgrund

Fängelsestraffkommittén (FSK) lämnade sitt betänkande 1986, Påföljd för brott. Det bestod av tre delar: lagtextsamling, huvudbetänkande samt bilagor. Betänkandet innehöll dels en översyn av straffskalorna, dels ett förslag om allmänna regler för påföljdsbestämningen. I detta arbete kommer fokuseringen enbart vara på det sistnämnda.

Direktiven angav att en central uppgift för kommittén var att undersöka om det kunde vara av värde att införa allmänna regler för påföljdsval och straffmätning.⁸³

3.3.2 Straffrättsideologierna och påföljdsbestämningen

Kommittén hade vid den närmare utformningen av straffsystemet ej resonerat i preventionsteorier. FSK uppgav att utgångspunkten för såväl straffskalornas utformning som för påföljdsbestämningen skulle vara brottets svårhet. Straffskalan för en brottstyp skulle bestämmas utifrån svårigheten hos de gärningar som ryms inom straffbudet. En påföljd i ett enskilt fall skulle bestämmas utifrån det enskilda brottets svårhet.⁸⁴

För bestämningen av olika brottstypers och brotts svårighetsgrader lanserade FSK två nya begrepp: Abstrakt och konkret straffvärde. Ett brotts abstrakta straffvärde framgår av straffbudets straffskala om man jämför den med andra brottstypers straffskalor. En enskild kriminell gärning har ett konkret straffvärde och är ett mått på svårheten hos ett visst brott i jämförelse med andra gärningar som faller under samma straffbud.⁸⁵

---

⁸¹ BRÅ 1977:7, s. 185.

⁸² BRÅ 1977:7, s. 195.

⁸³ Dir. 1979:34, s. 43-45.

⁸⁴ SOU 1986:14, s. 21.

⁸⁵ SOU 1986:14, s. 131.

FSK anslöt sig till den nyklassiska uppfattningen att allmänprevention är grunden för all kriminalisering. FSK ansåg att allmänpreventionen verkar främst genom lagens straffhot, samt i upprätthållandet av en fast och konsekvent praxis som visar att straffhotet ej är tomt. De allmänpreventiva hänsynen gör sig gällande, enligt kommitténs uppfattning, med större styrka vid vissa *arter* av brott än vid andra. Här hänvisas till den påföljdspraxis som utvecklats under BrB 1:7. FSK ansåg att om en viss typ av brott fått en större utbredning eller antagit mer elakartade former kunde detta beaktas vid påföljdsbestämningen. Kommittén ansåg dock att domstolarna skulle vara återhållsamma avseende sådana ändringar i påföljdspraxis som innebar att vissa brottstyper, vilka ej tidigare hade varit av artkaraktär, regelmässigt kom att bestraffas med fängelse. Sådana övervägande ansågs primärt vara en uppgift för lagstiftaren.⁸⁶

Behandlingsideologiska övervägande hade stor betydelse i påföljdsbestämningen före reformen 1989. Individualprevention har även ansetts vara grunden för framväxten av det differentierade påföljdssystemet. FSK förkastade dock idén att individualpreventiva hänsyn skulle tas i det enskilda fallet. Man ansåg att domstolen ej skulle ägna sig åt att ställa prognoser. Undantaget från denna regeln var valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn. Denna motvilja till trots ansåg man att domstolen måste kunna ta hänsyn till omständigheter hänförliga till den tilltalades person. Dessa omständigheter skulle dock ej beaktas p.g.a. individualprevention utan för att det helt enkelt skulle vara obilligt om domstolen ej fick ta hänsyn till dessa.⁸⁷

Inkapacitering förkastades av FSK utifrån en rättvisesynpunkt.⁸⁸

3.4 Regeringens proposition 1987/88:120 (Straffmätning och påföljdsval m. m.)

3.4.1 Bakgrund

En grundtanke bakom propositionen, som byggde på SOU 1986:14, var att öka förutsebarheten och enhetligheten i straffskipningen. Detta skulle ske genom införandet av nya, allmänna bestämmelser om straffmätning och påföljdsval.⁸⁹

---

⁸⁶ SOU 1986:14, s. 74.

⁸⁷ SOU 1986:14, s. 71 & 75.

⁸⁸ SOU 1986:14, s. 71-72.

⁸⁹ Prop. 1987/88:120, s. 1.

3.4.2 Straffrättsideologierna och påföljdsbestämningen

Remissinstanserna och regeringen anslöt sig i huvudsak till FSK:s uppfattning om straffrättsideologierna och vilken plats dessa skulle ha i en ny reglering av påföljdsbestämningen. Regeringen fann att straffvärdet var ett begrepp som var väl anpassat som grund för påföljdsbestämningen. Det var ett uttryck för att proportionalitet och likhet skulle råda inom straffskipningen. Att straffvärdebedömningen skulle bli den centrala utgångspunkten för påföljdsbestämningen hade dock kritiserats under remissbehandlingen; man varnade för att allmänpreventiva skäl inte i tillräcklig grad kunde tillgodoses genom ett dylikt system. Exempelvis anfördes att när en viss brottslighet blivit vanligare eller antagit mer elakartade former så kunde det finnas ett behov av en skärpt praxis i syfte att stävja nämnda brottslighet. Justitieministern fann denna oro överdriven. Hon ansåg att straffvärdebedömningens centrala position i påföljdsbestämningen var en garanti för att proportionalitet, ekvivalens och förutsebarhet skulle råda. Däremot såg hon inga hinder mot att domstolen kunde ändra praxis när så behövdes p.g.a. allmänpreventiva skäl. Detta skulle dock ske generellt, och ej för att statuera exempel i enskilda fall.⁹⁰

Allmänpreventiva hänsyn kunde även beaktas inom det ”nya” artbrottsinstitutets ramar.⁹¹

Regeringen instämde däremot i uppfattningen att behandlingsideologiska övervägningar inte borde användas som självständiga grunder i det enskilda fallet.⁹²

Trots detta konstaterande angavs att påföljdsvalet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn inte skulle bestämmas utifrån proportionalitetsprincipen. Vid detta val skulle rätten istället beakta huruvida det stöd och andra insatser som kan lämnas inom ramen för en skyddstillsyn kunde antas bidra till att den dömda avhöll sig från brott.⁹³

Påföljdsvalet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn skulle alltså även i fortsättningen avgöras genom en återfallsprognos.

Inkapacitering borde, enligt regeringen, i princip inte användas som självständig grund för påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Samtidigt anfördes att den föreslagna återfallsregleringen skulle innebära att sådan hänsyn - d.v.s. behovet av oskadliggörande, på viss tid, av vissa kriminella - skulle uppnås utan att domstolen behövde göra en prognos i det enskilda fallet.⁹⁴

---

⁹⁰ Prop. 1987/88:120, s. 37.

⁹¹ Se 4.2.6.2.

⁹² Prop. 1987/88:120, s. 37.

⁹³ Prop. 1987/88:120, s. 47.

⁹⁴ Prop. 1987/88:120, s. 37.

Justitieministern sammanfattade sina förslag och anförde att påföljdsbestämningen inte längre skulle ses som en avvägning mellan allmänpreventiva och individualpreventiva hänsyn. Utgångspunkten skulle istället vara brottets straffvärde. Omständigheter hänförliga till den tilltalades person skulle även i fortsättningen få betydelse för påföljdsbestämningen, men inte längre av individualpreventiva skäl utan för att systemet annars skulle framstå såsom orättvist. Genom införandet av nya allmänna och preciserade lagregler skulle enhetlighet och förutsebarhet främjas. Justitieministern insåg att förslagen innebar en omfattande förändring av den grundläggande ordningen för den svenska påföljdsbestämningen, men samtidigt anfördes att förändringen anknöt till den praxis som hade utvecklats vid domstolarna. Slutligen slog hon fast att avsikten med reformen inte var att åstadkomma någon allmän förändring av den ovannämnda praxisen utan istället kunde denna vara vägledande även för tillämpningen av de nya bestämmelserna.⁹⁵

3.5 Utvecklingen efter 1989 års påföljdsreform

3.5.1 Ett reformerat straffsystem (SOU 1995:91 I-III)

1992 tillsattes en kommitté som på nytt skulle se över det straffrättsliga påföljdssystemets uppbyggnad. Initiativet kom från den borgerliga regering som hade tagit över makten efter valet 1991. I direktivet anförde justitieminister Gun Hellsvik att de partiella reformer som skett efter brottsbalkens införande 1965 hade kommit att medföra att det svenska påföljdssystemet inte var helt sammanhängande. Hon ansåg att tiden nu var mogen för en mera övergripande översyn av systemet.⁹⁶

Justitieministern ansåg att den reform som skett 1989 var ett viktigt steg, eftersom den medfört att brottet och inte brottslingen var det centrala för påföljdsbestämningen. Hon ville dock fortsätta på denna väg och undersöka hur systemet skulle kunna göras mer konsekvent. Hon pekade här på det prognostänkande som användes vid valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn. Avsikten var att dessa påföljder skulle anpassas till de bestämmelser som gällde för straffen.⁹⁷

Sammanfattningsvis kan sägas att kommittén fick i uppdrag att undersöka hur påföljdsbestämningen skulle kunna bli mer konsekvent utformad avseende straffsystemets ideologiska grund, d.v.s. proportionalitet och nyklassicism.

Det färdiga förslaget, som kommittén lade fram 1995, var starkt påverkat av de nyklassiska idéerna. Man föreslog att alla de normala straffsanktionerna

---

⁹⁵ Prop. 1987/88:120, s. 37-38.

⁹⁶ Dir. 1992:47, s. 271.

⁹⁷ Dir. 1992:47, s. 277-278.

skulle kallas straff och ej påföljder; dessutom förespråkades en s.k. påföljdstrappa där straffen rangordnades efter deras inbördes stränghet. Skyddstillsyn och villkorlig dom skulle avskaffas och ersättas med provotidsstraff och övervakningsstraff. Samhällstjänst, kontraktsvård, och fängelse genom elektronisk övervakning skulle bli självständiga straffsanktioner. Straffbestämningen skulle i samtliga fall utgå från brottets straffvärde, dess art, samt den tilltalades tidigare brottslighet. Prognostiska och behandlingsinriktade kriterier var utmönstrade ur straffbestämningen.⁹⁸

(Den påföljdsbestämning som presenterades i ”Ett reformerat straffsystem” skulle helt styras av tillbakablickande kriterier. Detta förslag kan sägas vara raka motsatsen till det som lades till grund för brottsbalken, SOU 1956:55 (Skyddslag). I ”Skyddslag” skulle ju påföljdsbestämningen helt styras av framåtblickande kriterier.)⁹⁹

3.5.2 Regeringens proposition 1997/98:96 (Vissa reformer av påföljdssystemet)

Kommitténs genomgripande reform infördes aldrig. I den efterföljande propositionen konstaterades att grundsynen för straffsystemet var proportionalitet, rättvisa, klarhet, förutsebarhet och konsekvens, men man ansåg även att kommittén hade drivit dessa nämnda principer för långt och befarade att ett införande av kommitténs förslag skulle medföra att straffsystemet kom att sakna nödvändig flexibilitet. Regeringen ville behålla påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn, och man ansåg även att den prognos domstolen måste göra i valet mellan dessa båda påföljder borde vara kvar i påföljdssystemet.¹⁰⁰

Samhällstjänsten utvidgades och gjordes permanent. Den skulle dock ej utgöra en självständig påföljd utan skulle användas som ett förstärkande inslag vid villkorlig dom och skyddstillsyn. Intensivövervakning med elektronisk fotboja skulle även fortsättningsvis vara utformad som en verkställighetsreglering.¹⁰¹

---

⁹⁸ SOU 1995:91 I, s. 17-18.

⁹⁹ Victor, Dag: ”Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem”. I: SvJT 1999, s. 135.

¹⁰⁰ Prop. 1997/98:96, s. 76-78.

¹⁰¹ Prop. 1997/98:96, s. 81.

4 Spår av straffrättsideologier i påföljdsbestämningen

4.1 Inledning

I detta kapitel undersöks vilka straffrättsideologier som kan tänkas motivera reglerna om påföljdsbestämningen. Dessa regler återfinns i brottsbalkens 29:e och 30:e kap. Det förstnämnda kapitlet behandlar straffmätning medan det andra handlar om vilken påföljd som ska väljas. Det sker dock en växelverkan mellan de båda kapitlen, och omständigheter som har betydelse för straffmätningen kan ibland också påverka påföljdsvalet. Straffvärdet är ett begrepp som har betydelse både för straffmätningen och påföljdsvalet, och därför kommer detta att behandlas för sig. Därefter kommer de olika stegen i påföljdsbestämningen att beröras.

Påföljdsbestämningens grund anses, efter reformen 1989, vara nyklassicism. De olika begrepp och beslut som här beskrivs kommer därför först att försökas förstås utifrån ett nyklassiskt perspektiv.

Det tillvägagångssätt som används är hämtat från Robert Nordhs föreläsning: ”Påföljdsbestämning i domstol”.

Den påföljdsbestämning som redovisas här är dock begränsad på flera sätt. Lagen innehåller en del undantagsbestämmelser vilka riktar sig till ungdomar under 21 år. Dessa kommer ej att beröras i denna analys. Den särskilda påföljden ”Överlämnande till särskild vård” kommer ej heller att beröras. Utelämnade är även de regler som vänder sig till psykiskt störda brottslingar. Påföljdssystemet av idag kännetecknas av en mängd olika påföljder och påföljdskombinationer. De flesta av dessa är här utelämnade och många av de som berörs görs detta endast helt kortfattat. Kapitlets undersökning koncentreras på straffen böter och fängelse och påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn – med eller utan en föreskrift om samhällstjänst. Analysens utgångspunkt är att den fiktive gärningsmannen är över 21 år, psykiskt frisk och åtalad för endast ett brott.

4.2 Påföljdsbestämning

4.2.1 Påföljdsval och straffmätning

En påföljdsbestämning består av ett påföljdsval och, om böter eller fängelse ska utdömas, en straffmätning. I valet mellan böter och fängelse

sammanfaller påföljdsval och straffmätning, eftersom det i straffbuden finns en generell straffskala med två straff.¹⁰²

Straffmätningen har, vilket redovisats i kapitel 2, alltid haft det brottsliga förfarandets klandervärdhet som naturlig utgångspunkt. I behandlingsideologins brottsbalk skulle däremot påföljdsvalet bestämmas utifrån individens behov. Den sanktion som bäst kunde hindra att den dömda återföll i brott skulle väljas. Detta ställningstagande medförde att särskilda påföljder utvecklades för olika kategorier av brottslingar. (En utveckling som dock hade påbörjats redan innan brottsbalkens tillkomst.)

När ett påföljdsval ska träffas i ett nyklassiskt straffsystem är det grundläggande problemet enligt vilka kriterier lika klandervärda förfarande skall kunna bemötas med olika påföljder.¹⁰³

4.2.2 Straffvärdebedömning

Termen straffvärde introducerades under andra hälften av sjuttioalet i BRÅ-rapporten "Nytt straffsystem".¹⁰⁴

En straffvärdebedömning infördes dock först i påföljdsbestämningen 1989. FSK gjorde en distinktion mellan abstrakt och konkret straffvärde. Det abstrakta straffvärdet framgår av det enskilda straffbudets straffskala i jämförelse med andra brottstypers straffskalor. Det konkreta straffvärdet bestäms i varje enskilt fall, och är ett mått på brottets "inre" svårhetsgrad i jämförelse med andra gärningar vilka faller inom straffbudets ram.¹⁰⁵

Det abstrakta straffvärdet är en fråga för lagstiftaren. I detta avsnitt kommer främst regleringen kring den konkreta straffvärdebedömningen att beröras.

Utgångspunkten vid bedömningen av det konkreta straffvärdet är BrB 29:1 st. 2. Där stadgas:

"Vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft."

Ett konkret straffvärde påverkas alltså främst av gärningens skadlighet eller farlighet samt gärningsmannens skuld. Domstolen ska även ta hänsyn till förmildrande samt försvårande omständigheter vid straffvärdebedömningen. Dessa, i BrB 29:2 och 29:3, uppräknade omständigheter kan ses som exempel på faktorer vilka gör gärningen mer skadlig/farlig eller gärningsmannens skuld större.

---

¹⁰² Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 122.

¹⁰³ SOU 1986:14, s. 73lse

¹⁰⁴ BRÅ 1977:7, s. 406.

¹⁰⁵ SOU 1986:14, s. 131.

De förmildrande respektive försvårande omständigheterna i BrB 29:2 och 29:3 kommer in på ett relativt sent stadium av straffvärdebedömningen. Först ska brottsinterna omständigheter som påverkar gärningens skadlighet/farlighet samt gärningsmannens skuld i förmildrande eller försvårande riktning beaktas. Sådana omständigheter har ofta stor betydelse för både brottsrubricering och för gärningens placering i svårighetsgrad. Generellt kan sägas att skada är en brottsintern omständighet medan skuld är en brottsextern.¹⁰⁶

Straffvärde kan mätas på skilda sätt. Den lättaste bedömningen är s.k. relativ, och innebär att man jämför om straffvärdet för ett brott är större eller mindre än straffvärdet för ett annat brott. I svensk lag måste straffvärdet relateras till en kvantitativ skala. Det måste kunna ges uttryck i kvantiteter av antingen förlust av frihet eller förlust av pengar. Straffskalorna ger en viss ledning, men de innehåller endast minima och maxima och inga steg däremellan. Enligt praxis ligger startpunkten för en straffvärdebedömning på fängelsenivå i närheten av straffskalans minima - med undantag för narkotikabrotten. Mindre steg än en vecka används ej, och för de längsta straffen står valet i allmänhet mellan hela år. Däremellan används steg i halva månader, hela månader, 2 eller 3 månader och 6 månader.¹⁰⁷

Den utformning av straffvärdebedömningen som infördes 1989 skiljde sig något från den som FSK presenterade. Kommitténs förslag var uttömmande och stadgade att det endast var gärningens farlighet/skadlighet samt gärningsmannens skuld som skulle påverka straffvärdet.¹⁰⁸ Med skuld menades - vilket även uttrycktes i den föreslagna lagtexten - endast den skuld gärningsmannen hade ådagalagt i själva brottet. Skuld i största allmänhet eller som filosofiskt begrepp ansågs i detta sammanhang vara irrelevant, och termen skulle istället uppfattas i en strikt juridisk-teknisk mening.¹⁰⁹

Användandet av skuldbegreppet kritiserades vid remissbehandlingen, och i propositionen frångicks detta begrepp. Det poängterades dock att denna justering inte torde innebära någon påtaglig skillnad i sak; d.v.s. gärningsmannens skuld såsom den kommit till uttryck i brottet skulle även i regeringens version vara av central betydelse vid straffvärdebedömningen. Straffvärdestadgandet blev genom denna ändring ej uttömmande, och detta medförde att även andra aspekter än gärningsmannens skuld eller gärningens farlighet/skadlighet kan påverka straffvärdebedömningen. I propositionen ansågs detta utgöra en fördel gentemot kommitténs förslag.¹¹⁰

Departementschefen ansåg att denna öppning i lagtexten skulle medföra att allmänpreventiva hänsyn kunde tas vid straffvärdebedömningen. Med

---

¹⁰⁶ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 110-116.

¹⁰⁷ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 108-109.

¹⁰⁸ Här bortses från att FSK ansåg att viss hänsyn kunde tas till straffnivån i andra länder när det rörde sig om brott som hade internationell anknytning.

¹⁰⁹ SOU 1986:14, s. 442.

¹¹⁰ Prop. 1987/88:120, s. 80.

hänsyn till allmänpreventionen kunde det i vissa fall finnas utrymme för domstolarna att ändra påföljdspraxis när en viss brottslighet hade blivit mer utbredd eller antagit mer elakartade former¹¹¹. Det framhölls dock att sådana avvägningar främst var en uppgift för lagstiftaren, men i vissa fall kunde dessa övertas av domstolarna. Sådana praxisändringar fick dock ej användas endast för att statuera exempel, utan de skulle vara generella och tillämpas lika på lika fall. Domstolarna får så att säga använda sig av allmänprevention i deras roll som ”lagstiftare”, d.v.s. när de skapar rätt.¹¹²

HD har i ett antal fall höjt ett brotts straffvärde med hänvisning till allmänprevention. Ett exempel finns i NJA 1989 s. 870. HD konstaterade i detta fall att gaturån begångna av ungdomar under tjugo år hade ökat i antal. Enligt en BRÅ-rapport (BRÅ Forskning, Brottsutveckling 1988:2) begicks 29% av alla gaturån av ungdomar mellan 15 och 20 år. HD anförde även att statsmakten hade uppmärksammat denna ökning i ett antal uttalande, bl.a. i budgetpropositionen 1987/88. Domstolen drog från dessa fakta slutsatsen att denna form av brottslighet - gaturån begångna av ungdomar - hade blivit mer utbredd, och frångick därför fast praxis genom att höja straffvärdet.¹¹³

Detta resonemang kritiserades av Petter Asp och Andrew von Hirsch i en artikel som ingick i Svensk Juristtidnings temanummer från 1999, vilket helt ägnades åt påföljdsbestämningen och som utkom till hundraårsminnet av Ivar Strahls födelse. Kritiken som fördes fram var delvis principiell. Man menade att straffskärpningar p.g.a. allmänprevention alltid innebar att den dömda påfördes mer klander och mer lidande än vad han/hon relativt sett förtjänade. Detta innebar ett avsteg från proportionalitetsprincipen. Denna princip kunde inte anses vara absolut, men eftersom den ansågs vara grundläggande för straffvärdebedömningen menade man att avsteg från principen endast kunde ske om det fanns goda skäl för detta. I detta fall skulle sådana goda skäl kunna vara ett väl dokumenterat behov av allmänprevention samt en rationell tro på att ett sådant hänsynstagande skulle få effekt. Bevisbördan för dessa omständigheter borde åligga domstolen.¹¹⁴

Kritiken avsåg även de svårigheter som ovillkorligen måste uppkomma då en sammanvägning av brottets svårighetsgrad och allmänpreventiva hänsyn skulle ske. Det fanns även en oro för att systemets struktur skulle undergrävas om allmänpreventiva hänsynstagande fick ske både inom ramen för straffvärdebedömningen och då brottslighetens artkaraktär skulle utredas.¹¹⁵

---

¹¹¹ Det har framförts, i bl.a. ”Ett reformerat straffsystem”, att den omständigheten att en viss typ av brott har antagit mer elakartade former ej bör beaktas p.g.a. allmänprevention, utan för att detta är en omständighet som typiskt sett gör den enskilda brottet svårare. (SOU 1995:91, s. 119.)

¹¹² Prop. 1987/88:120, s. 36-37.

¹¹³ Se rättsfallet, s. 876.

¹¹⁴ von Hirsch, Andrew & Asp, Petter: ”Straffvärde”. I: SvJT 1999, s. 155.

¹¹⁵ von Hirsch, Andrew & Asp, Petter: ”Straffvärde”. I: SvJT 1999, s. 156.

Straffvärdet såsom grund för påföljdsbestämningen är en nyklassisk tanke. Det centrala är att det föreligger proportionalitet mellan brottet och straffet, och för att säkerställa denna korrespondens krävs ett verktyg med vilket man kan bestämma brottets svårighetsgrad. Kommitténs förslag är kanske med hänsyn till den aspekten mest konsekvent utformat. Kommitténs stadgande innehöll en uttömmande definition, medan den nuvarande lagtexten innebär att även allmänprevention kan påverka straffvärdebedömningen. Att märka är dock att allmänpreventiva hänsyn endast får göras generellt för att ändra påföljdspraxis för en hel brottstyp eller brottslighet som på annat sätt är specificerad. En höjning av det konkreta straffvärdet för ett enskilt fall med hänsyn till allmänprevention, s.k. *exemplary sentences*, ansågs ej godtagbart.

Trots denna distinktion får regleringen anses strida mot en strikt nyklassisk straffvärdebestämning.

Von Hirsch och Jareborg ansåg, i en replik till Andenaes allmänpreventiva åsikter¹¹⁶, att skillnaden mellan *exemplary sentences* och en av allmänprevention bestämd straffnivå i praxis eller lag endast har att göra med de effekter som kan förväntas. Om en sträng dom inte tas som intyg på en ändrad praxis kan dess stränghet inte antas ha någon allmänpreventiv effekt. De ansåg att det dock ej fanns någon moralisk skillnad mellan de båda förfarandena; att grupper av människor behandlas orättvist är inte mindre upprörande än att enskilda gör det. Ett strängt straff antyder att brottet är allvarligt - oberoende om det är ett enskilt brott eller en brottstyp.¹¹⁷

Slutsatsen blir att i en strikt nyklassisk straffrätt kan inte allmänpreventiva hänsyn tillåtas påverka ett brotts konkreta eller abstrakta straffvärde.

4.2.3 Påföljdernas inbördes svårhet

Innan själva tillvägagångssättet analyserats kan det vara lämpligt att säga något om påföljdernas inbördes svårhet.

I brottsbalkens påföljdssystem ingår straffen böter och fängelse samt påföljderna villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Kontraktsvård och samhällstjänst ingår som osjälvständiga sanktioner.

I ett system som bygger på behandlingsideologin är det naturligt att påföljdernas svårighetsgrad inte berörs. Det är i ett konsekvent utfört behandlingsideologiskt straffrättssystem till en viss grad ointressant huruvida en påföljd är svårare än en annan, syftet är ju att bota, och ej att straffa. Behandlingens stränghet eller plåga rättfärdigas av resultatet. I ett system som bygger på proportionalitet mellan brott och straff är det

---

¹¹⁶ Se 2.4.4.

¹¹⁷ von Hirsch, Andrew & Jareborg, Nils: ”Straff och proportionalitet - replik”. I: NTfK 1989, s. 60.

självkärl och till och med nödvändigt att påföljdernas inbördes svårighet bestäms. Mot denna bakgrund är det inte underligt att det, innan påföljdsreformen 1989, saknades regler vilka beskrev förhållandet mellan fängelse, villkorlig dom, och skyddstillsyn. Den enda lagfästa reglering som fanns var ett stadgande i BrB 1:4, vilket efter reformen 1989 motsvaras av 1:5, där det angavs att fängelse var en svårare påföljd än böter. Denna obestämdhet fick betydelse även avseende processrättsliga frågor; t.ex. kan nämnas förbudet för en överrätt att - om den tilltalade har överklagat - döma denna till en strängare påföljd än den som bestämdes i underrätten. (Förbud mot reformatio in pejus, RB 51:25.)

Före 1989 ansågs vid sådana tillfällen fängelse i ett år likställt med villkorlig dom och skyddstillsyn.¹¹⁸

Detta kritiserades under arbetet med det nya påföljdssystemet, och både regeringen och kommittén ansåg att påföljdernas gradering i svårighetshänseende borde utgå från det obehag de generellt anses åsamka den som utsätts för dem.¹¹⁹

Fängelse är lagens svåraste påföljd. Sedan 1989 är detta även klart uttalat. Enligt BrB 1:5 och 30:1 st. 1 är fängelse en svårare påföljd än både böter, villkorlig dom och skyddstillsyn. (I relation till böter står villkorlig dom och skyddstillsyn på samma nivå som fängelse.)¹²⁰

4.2.4 Steg 1: Böter eller fängelse?

I BrB 30:4 står det skrivet att domstolen ska fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Villkorlig dom och skyddstillsyn får endast användas om påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.¹²¹

Av detta framgår att det första steget i påföljdsbestämningen utgörs av en undersökning huruvida böter är en tillräcklig reaktion på det aktuella brottet, eller om domstolen måste gå vidare.

För att ett påföljdsval ska kunna träffas krävs att en preliminär straffmätning skett. Om man vid denna kommer fram till att böter är en tillräcklig reaktion på det aktuella brottet kan en slutgiltig straffmätning ske. Bli resultatet vid den preliminära straffmätningen istället fängelse blir reglerna i 30.e kapitlet om påföljdsval tillämpliga.

---

¹¹⁸ Prop. 1987/88:120, s. 45.

¹¹⁹ SOU 1986:14, s. 433 & Prop. 1987/88:120, s. 45.

¹²⁰ BrB 30:1.

¹²¹ BrB 27:1 & 28:1.

4.2.5 Steg 2: Fängelse

BrB 30:1 st. 1 och 30:4 st. 1 visar lagstiftarens tveksamhet inför fängelsestraffet, och detta innebär att trots att domstolen befinner sig på ”fängelsenivån” krävs en del avvägningar innan ett fängelsestraff kan dömas ut.

4.2.6 Steg 3: Presumtion för fängelse enligt BrB 30:4 st. 2?

I BrB 30:4 st. 1 sägs alltså att rätten skall fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. I paragrafens andra stycken anges tre omständigheter som domstolen får åberopa såsom skäl för fängelse; brottslighetens straffvärde, dess art, eller om den tilltalade genom den aktuella gärningen har återfallit i brott. I paragrafens första stycke anges att de s.k. billighetsskälen i 29:5 även ska beaktas; detta kan innebära att fängelse ej utdöms trots att något av nämnda skäl föreligger. Regleringen anknöt till dåvarande domstolspraxis.¹²²

De skäl som anges kunna åstadkomma en presumtion för fängelse har även betydelse för andra överväganden som kan göras inom påföljdsbestämningen.

4.2.6.1 Straffvärde

När domstolen ska undersöka huruvida brottslighetens straffvärde är av en sådan styrka att det innebär en presumtion för fängelse utgår man från det abstrakta straffvärdet. Vid vissa brott är detta så högt att det utesluter annan påföljd, med undantag för överlämnande till särskild vård, som i mycket innehar en särställning i förhållande till de andra påföljderna. I propositionen anges, såsom exempel på sådan brottslighet, mord, grov våldtäkt, grovt rån, och narkotikabrott. I fall som ej är av denna grova art angavs som riktmärke att om ett brott vid den konkreta straffvärdebedömningen anses ”vara värt” ett års fängelse eller mer så innebär detta att fängelse ska ådömas.¹²³

Detta uttalande har i praxis tolkats som att det ”aldrig är fel” att döma till fängelse om straffvärdet är 1 års fängelse eller mer. Om domstolen däremot anser att straffvärdet ligger under 1 års fängelse kan villkorlig dom eller skyddstillsyn komma ifråga. Denna reglering har lett till att det uppkommit tröskeleffekter, vilka kan framstå som orättvisa. Detta drabbar främst de som har begått brott som har 1 års fängelse som minimum i straffskalan.¹²⁴

¹²² SOU 1986:14, s. 457 & Prop. 1987/88:120, s. 99.

¹²³ Prop. 1987/88:120, s. 100.

¹²⁴ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 143.

4.2.6.2 Brottslighetens art

Vissa brott som har lågt straffvärde anses trots detta förtjäna fängelse p.g.a. dess art. Departementschefen nämner som exempel bl.a. grovt rattfylleri. Begreppet ”brottets art” infördes genom påföljdsbestämningen 1989, men anknöt till dåvarande domstolspraxis.¹²⁵

Den praxis som utvecklats under BrB 1:7 innebar att för vissa brottstyper ådömdes regelmässigt kortare fängelsestraff med hänsyn till allmänpreventiva skäl. Införandet av artbrottsinstitutet motiverades utifrån viljan av att bevara denna praxis. Att artbrottsinstitutet skulle utvidgas och användas på andra brottstyper än de som redan, genom praxis, hade kvalificerat sig såsom artbrott åsyftades inte. Kommittén skrev t. ex. att om lagstiftaren ansåg att nya brottstyper skulle vara av artkaraktär så skulle detta anges, antingen i lagen eller i förarbetena. Detta skulle även ske om en viss brottstyps artkaraktär upphörde.¹²⁶

I propositionen öppnades dock en liten möjlighet för domstolarna att - även här, precis som vid straffvärdebedömningen - av allmänpreventiva skäl beakta om en viss typ av brottslighet har blivit mer utbredd eller om den har antagit mer elakartade former. Departementschefen ansåg att sådana omständigheter kunde vara av betydelse för påföljdsvalet, även om de ej påverkade straffvärdet.¹²⁷

Enligt en dom från 1992, NJA 1992 s 190, kan även det faktum att en brottstyp är svår att förebygga och upptäcka ge nämnda brottstyp artkaraktär.¹²⁸

Domstolarna har i betydande utsträckning använt sig av möjligheten att utvidga artbrottsinstitutet så att detta har kommit att omfatta allt fler brottstyper. Denna utvidgningsmöjlighet har även tolkats så att varje domstol äger rätt att pröva huruvida en brottstyp eller vissa specifika brott äger artkaraktär.¹²⁹

Artbrottsinstitutet har sin historiska och ideologiska grund i allmänprevention. Institutet kan knappast rättfärdigas utifrån ett nyklassiskt synsätt. Proportionalitetsprincipen frångås dock inte i en snäv mening eftersom det även för artbrott ska bestämmas ett konkret straffvärde, men proportionalitetsprincipen grundas djupast sett på att det finns ett samband mellan det klander en kriminell gärning förtjänar och den påföljd som ådöms förövaren. Detta är ej fallet när en gärningsman döms till fängelse med hänvisning till brottslighetens art. I ett sådant fall klandras gärningsmannen för omständigheter som ligger utanför hans kontroll;

---

¹²⁵ Prop. 1987/88:120, s. 101.

¹²⁶ SOU 1986:14, s. 477-458.

¹²⁷ Prop. 1987/88:120, s. 100.

¹²⁸ Se rättsfallet, s. 193.

¹²⁹ von Hirsch, Andrew & Påle, Karin: ”Artbrott”. I: SvJT 1999, s. 242.

han/hon straffas hårdare för att gemene man ska avhålla sig från att begå liknande gärningar.¹³⁰

Det faktum att en viss form av brottslighet har antagit mer elakartade former kan, enligt propositionen, ge nämnda brottslighet artkaraktär. Detta uttalande har kritiserats i doktrin utifrån uppfattningen att en sådan omständighet istället ska beaktas vid straffvärdebedömningen. Att ett visst brott är mer eller mindre elakartat ska inverka på brottets konkreta straffvärde.¹³¹

Sammanfattningsvis kan det sägas att artbrottsinstitutet infördes för att bevara den praxis som utvecklats under BrB 1:7. Dess ideologiska grund är allmänprevention. Detta är ett klart avsteg från nyklassicismen, och bör enligt detta synsätt endast användas restriktivt.¹³²

4.2.6.3 Återfall

Återfall i brott har betydelse för både straffmätningen och påföljdsvalet. I paragrafen som rör straffmätning, BrB 29:4, sägs att om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott och detta inte kan beaktas på ett tillräckligt sätt genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet, kan detta faktum påverka straffmätningen.

Av denna paragrafs utformning framgår att återfall i brott primärt ska beaktas vid påföljdsvalet eller genom ett förverkande av villkorligt medgiven frihet – den sistnämnda omständigheten kommer ej att beröras i detta arbete.

Återfall har alltså betydelse som straffskärpande omständighet både avseende påföljdsvalet och straffmätningen.

Denna reglering infördes 1989, men anknöt, som stora delar av reformen, till praxis. Av betydelse för återfallsbedömningen är i vilken mån brottsligheten har varit likartad eller i båda fallen allvarlig. Departementschefen anförde dock att även i sådana fall kunde undantag från presumtionen bli tillämpligt. Det kan även bli aktuellt att döma till fängelse i andra fall, även om brottsligheten inte är likartad eller allvarlig; t.ex. kan någon som under loppet av ett eller ett par år upprepar gånger lagförts för mindre allvarliga brott till sist så att säga ha uttömt alla andra möjliga påföljder.¹³³

Återfall har sedan lång tid varit en faktor som talar för en strängare bedömning i straffhänseende. Denna konstruktion kan motiveras utifrån alla beskrivna straffrättsideologier. Utifrån ett individualpreventivt synsätt är

---

¹³⁰ von Hirsch, Andrew & Påle, Karin: ”Artbrott”. I: SvJT 1999, s. 244-245.

¹³¹ von Hirsch, Andrew & Påle, Karin: ”Artbrott”. I: SvJT 1999, s. 246. (Jämför not 111 s. 36.)

¹³² Se 4.2.2.

¹³³ Prop. 1987/88:120, s.101.

återfallet en indikation på att föregående varning eller behandling ej var tillräckligt för att hindra den förut dömda att begå nya brott. Slutsatsen blir att en mer ingripande behandling behövs. Återfallet kan även ses som ett tecken på att den tilltalade är obotlig: en notorisk brottsling. Utifrån teorin om inkapacitering kan återfallet alltså innebära att den enda adekvata åtgärden ur ett samhällsperspektiv är oskadliggörande genom inlåsning på kortare eller längre tid. Anläggs ett allmänpreventivt synsätt blir den strängare påföljd en återfallande brottsling döms till en signal till andra kriminella att avhålla sig från att begå brott. Avsikten är att hindra återfall i brott genom avskräckning; eventuellt genom att skapa en norm innebärande att återfallsförbrytare ses som mer klandervärda, vilket i sin tur förhoppningsvis medför att förstagångsförbrytare avstår från den inslagna brottsliga banan. Återfallets betydelse i påföljdsbestämningen kan även motiveras utifrån nyklassiska teorier. Återfallet kan ses som ett tecken på gärningsmannens ”onda vilja”. Han/Hon har inte rättat sig efter samhällets krav trots att detta krav har manifesterats i en tidigare dom. Denna hans/hennes ”onda vilja” gör skulden större, och p.g.a. detta blir det straff gärningsmannen förtjänar strängare. Återfallets betydelse i straffrätten kan även motiveras utifrån en annan argumentering – även denna med rötter i nyklassicismen. Enligt denna teori finns det en inbyggd tolerans i straffrättssystemet. En förstagångsförbrytare döms mildare än vad, med hänsyn till gärningen, han/hon egentligen förtjänar. Samhället låter nåd gå före rätt. En återfallsförbrytare har redan förbrukat denna generositet och får det straff han/hon förtjänar.¹³⁴

Eftersom påföljdsbestämningens grund sedan 1989 är nyklassicism, måste motiveringen till varför återfall ska anses vara ett skäl för fängelse först undersökas utifrån nämnda ideologis ståndpunkt. Den första förklaringen bygger på att gärningsmannens skuld är större vid det andra brottet än vid det första p.g.a. att hans/hennes olydnad är större. Detta resonemang innebär att gärningsmannens straffvärdighet är större vid det andra brottet än vid det första. Skulden ifråga är ju inte manifesterad i det nya brottet utan framkommer endast vid en helhetsbedömning, och detta innebär att den ej påverkar brottets straffvärde. Jareborg och von Hirsch anser att den andra nyklassicistiska motiveringen har mer fog för sig. Denna lösning innebär att straffsystemet särbehandlar förstagångsbrottslingar. Återfallets betydelse såsom skäl för fängelse kan tänkas motiveras utifrån detta resonemang. BrB 30:4 st. 2 innebär att det för förstagångsförbrytare finns en stark presumtion mot fängelse, om brottet ej utgör ett artbrott och dess straffvärde anses vara lägre än 1 år. Att gärningsmannen återfallit i brott kan beaktas såsom skäl för fängelse. Eftersom domstolen ska väga samman nämnda omständigheter kan detta i vissa fall innebära att en gärningsman som har begått ett brott - som inte är ett artbrott - vars straffvärde ”egentligen” förutsätter ett fängelsestraff undgår detta straff med hänsyn till att han/hon

---

¹³⁴ Träskman, Per Ole: ”Om återfall i brott”. I: SvJT 1999, s.206-207.

inte straffats tidigare. Detta scenario skulle i så fall vara ett klart exempel på att straffsystemet särbehandlar förstagångsförbrytare.¹³⁵

Den nyklassiska idén som förklarar återfallets betydelse såsom straffskärpande omständighet genom att hävda att straffsystemet särbehandlar förstagångsbrottslingar har dock ifrågasatts. Det har anförts att denna tanke endast är andra sidan av den motivering som hävdar att en återfallande brottslings skuld är större än en förstagångsförbrytare. Man kan fråga sig om det första brottets straffvärde alltid är mindre än det andra brottets, eller om det inte är så att det är gärningsmannens straffvärdighet som är större vid återfallet. Detta resonemang för oss alltså tillbaka till ståndpunkten att återfall gör gärningsmannen mer straffvärdig. Den stora fördelen med tesen att endast återfallande brottslingar får ett ”rättvist straff” är att den talar för ett lindrigare straffsystem. Dessutom innebär resonemanget att återfallets betydelse som straffskärpande omständighet uttöms relativt fort, detta sker med andra ord när samhällets tolerans mot brottslingens felande tagit slut.¹³⁶

Om domstolen kommit till slutsatsen att ingen av de ovanstående omständigheterna ensamt eller tillsammans skapar en presumtion för fängelse, blir nästa steg att undersöka om den tilltalade ska dömas till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

4.2.7 Steg 4: Ej presumtion: Villkorlig dom eller skyddstillsyn?

När ett val ska ske mellan villkorlig dom och skyddstillsyn ska rätten beakta vissa faktorer. Om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att fortsätta sin brottsliga bana kan villkorlig dom vara att föredra, vid skyddstillsyn ska rätten ta ställning till om denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från brott.¹³⁷

I propositionens specialmotivering angavs att det centrala vid valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn inte var den enskildes förmodade prognos, utan hans/hennes behov av stöd och hjälp.¹³⁸

Under avsnittet som behandlar påföljdsval och straffmätning sades dock uttryckligen att valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn skulle ske genom en prognos i det enskilda fallet.¹³⁹ (Detta framgår även av paragrafernas ordalydelse.)

---

¹³⁵ Träskman, Per Ole: ”Om återfall i brott”. I: SvJT 1999, s. 214-216.

¹³⁶ Träskman, Per Ole: ”Om återfall i brott”. I: SvJT 1999, s. 216.

¹³⁷ BrB 30:7 st. 1 & 30:9 st. 1.

¹³⁸ Prop. 1987/88:120, s. 105.

¹³⁹ Prop. 1987/88:120, s. 46.

Valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn ska enligt lagtexten ske genom att domstolen gör en prognos i det enskilda fallet; men det har påtalats att valet mellan ovannämnda påföljder ofta sker mer schablonartat än så. Förstagångsförbrytare som begår brott som inte har ett allt för högt straffvärde och inte är artbrott döms regelmässigt till villkorlig dom, trots att det finns en betydande återfallsrisk. Återfallande brottslingar döms på motsvarande sätt till skyddstillsyn, trots att återfallsrisken i det enskilda fallet inte är speciellt stor.¹⁴⁰

Valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn kan motiveras utifrån behandlingsideologin. Det är gärningsmannens personliga egenskaper som står i centrum för bedömningen.

4.2.7.1 Villkorlig dom

Den som döms till villkorlig dom ska vara underkastad en prøvotid av två år. Under denna period skall den dömda iakttaga skötsamhet och efter bästa förmåga försörja sig själv. Den dömda ska även försöka betala ålagt skadestånd. Om den dömda ej sköter sig kan domstolen undanröja den villkorliga domen och istället besluta om fängelsestraff. Villkorlig dom ska även, i normalfallet, förenas med böter.¹⁴¹

Den ursprungliga formen av villkorlig dom innebar att den dömda fick anstånd med verkställigheten av ett fängelsestraff. Denna form infördes 1906 i Sverige. Genom en lagändring gjordes senare skillnad på villkorlig dom med övervakning och sådan dom utan övervakning. Vidare skapades en ny form av villkorlig dom som innebar att inget fängelsestraff ådömdes; villkorlig dom blev en självständig påföljd. Det är denna form, utan övervakningsmomentet, som återfinns i brottsbalken.¹⁴²

Den villkorliga domen var en central del av de individualpreventiva tankegångarna. Enligt von Liszt utgörs ett visst antal av det brottsliga klientelet av s.k. tillfällighetsförbrytare, och för dessa räcker det med att straffsystemet utfärdar en varning. Den ursprungliga villkorliga domen kan alltså ses som en varning.

Lagen anger att villkorlig dom främst är avsedd för de fall då det kan antas att den dömda ej kommer att återfalla i brott. Domstolen måste göra någon form av prognos. I propositionen anges att påföljden i första hand riktar sig till förstagångsförbrytare, men den kan även bli tillämplig för återfallsbrottslingar om deras sociala situation motiverar detta.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Victor, Dag: ”Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem”. I: SvJT 1999, s. 141.

¹⁴¹ BrB 27:2-5 & 30:8.

¹⁴² Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 44.

¹⁴³ Prop. 1987/88:120, s. 104.

4.2.7.2 Skyddstillsyn

Skyddstillsyn innebär tre års prøvotid, övervakning i normalt ett år, samt samma skyldigheter som gäller för den som dömts till villkorlig dom; se föregående underkapitel.¹⁴⁴

Skyddstillsyn har sin bakgrund i äldre tiders villkorliga dom, närmast i versionen som inkluderade ett övervakningsmoment.¹⁴⁵

Syftet med en skyddstillsyn är att den ska bidra till att den dömda avhåller sig från fortsatt brottslighet. Påföljden är ej avsedd för de fall då det helt saknas anledning att befara att den dömda kommer att återfalla i brott. Trots detta kan skyddstillsyn även för förstagångsbrottslingar ibland framstå som lämplig; detta gäller t.ex. om den dömda har missbrukarproblem eller andra sociala/personliga problem.¹⁴⁶

En skyddstillsyn kan förstärkas genom att den förenas med böter. Behovet av en förstärkning kan bero på brottets straffvärde, dess art eller att det är ett återfall, d.v.s. de omständigheter som uppräknas i BrB 30:4 st. 2.¹⁴⁷

I BrB 30:11 stadgas att en skyddstillsyn även kan kombineras med ett fängelsestraff.

4.2.8 Steg 5: Presumtion: Genombrott?

Trots att det enligt BrB 30:4 st. 2 föreligger skäl för fängelse kan denna presumtion brytas. Detta beror på att paragrafens första stycke anger att särskilt avseende ska fästas vid omständigheter som talar för en annan påföljd än fängelse. De i BrB 29:5 uppräknade billighetsskälen benämns särskilt.

Vid påföljdsreformen 1989 angavs att trots att fängelse normalt ska följa på ett brott så kan förekomsten av tre skäl - uppräknade i BrB 30:9 - medföra att skyddstillsyn istället ådöms. Detta gällde endast skyddstillsyn, men genom reformen 1998 infördes ett nytt stycke i BrB 30:7, och efter denna ändring kunde även villkorlig dom ersätta fängelse om den tilltalade samtyckt till att påföljden förenades med en föreskrift om samhällstjänst och en sådan föreskrift var lämplig med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter. Vid samma reform lades en ny punkt - med samma innehåll som den som infördes för villkorlig dom - till stadgandet om skyddstillsyn.

De omständigheter vilka angavs vara särskilda skäl för skyddstillsyn kommer här först att beröras, innan samhällstjänstreformen undersöks.

---

¹⁴⁴ BrB 28:4-5.

¹⁴⁵ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 47.

¹⁴⁶ Prop. 1987/88:120, s. 105.

¹⁴⁷ BrB 28:2 & 30:8.

4.2.8.1 Särskilda skäl för skyddstillsyn

Den första omständigheten tar sikte på en förbättrad personlig eller social situation. Förbättringen måste vara påtaglig och avse förhållande som kan antas ha samband med den tilltalades brottslighet. Avsikten med bestämmelsen var att den skulle omfatta de fall där en bedömning görs att en framgångsrik påbörjad behandling skulle omintetgöras genom verkställighet av ett fängelsestraff. Den andra punkten ansluter till den första, och reglerar de fall där den tilltalade undergår behandling för missbruk. Skillnaden gentemot den första punkten är att det ej krävs någon förbättring. Den tredje, och ursprungligen sista, punkten anger att skyddstillsyn kan bli aktuellt om den tilltalade har missbrukarproblem eller andra problem vilka kan antas påverka brottsligheten och den samme är beredd att undergå lämplig behandling i samband med verkställigheten, s.k. kontraktsvård. Denna uppräkningslista var dock ej avsedd att vara uttömmande.¹⁴⁸

Dessa tre punkter har sin grund i behandlingstanken. Den tilltalades förbättring eller förmodade sådan, eller helt enkelt hans/hennes vilja till behandling övertrumfar kraven på proportionalitet i påföljdsvalet.

4.2.8.2 Samhällstjänst, villkorlig dom och skyddstillsyn

Idén om samhällstjänst som ny påföljdsform lanserades under slutet på 1970-talet. Den allmänna uppfattningen i de nordiska länderna var att samhällstjänst skulle begagnas i fall där den dömda annars skulle ha stått inför ett fängelsestraff. Målet var att lindra straffsystemet genom en minskning av antalet fängelsedomar. Det fanns även en förhoppning om att samhällstjänst kunde ha rehabiliterande effekter.¹⁴⁹

Samhällstjänst infördes såsom försöksverksamhet i Sverige den 1 januari 1990. Vid vissa utvalda tingsrätter samt för överrätterna gavs möjlighet att under vissa förutsättningar döma till samhällstjänst i kombination med skyddstillsyn istället för fängelse. 1993 utvidgades verksamheten och kom då att gälla i hela landet. Regleringen var först tidsbegränsad till 1995, men förlängdes till utgången av 1998. Detta gjordes i väntan på en mer permanent reglering.¹⁵⁰

Vid utvärderingen av de första försöksverksamhetsåren riktades kritik mot att en föreskrift om samhällstjänst endast kunde användas vid skyddstillsyn. Det fanns röster inom rättsväsendet som gjorde gällande att det var stötande att de skötsamma som inte kunde få villkorlig dom, istället fick fängelse, medan de som var i behov av vård fick skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Prop. 1987/88:120, s. 106-107.

¹⁴⁹ Heckscher, Sten: "Samhällstjänst". I: NTfK 1984, s. 227.

¹⁵⁰ Prop. 1997/98:96, s. 83-84.

¹⁵¹ BRÅ 1994:3, s. 94.

Samhällstjänsten gjordes permanent 1999 genom lag (1998:604). Genom denna lag gjordes det möjligt för domstolen att kombinera både skyddstillsyn och villkorlig dom med en föreskrift om samhällstjänst. Grundförutsättningen för att detta ska kunna ske är att det föreligger en presumtion för fängelse, detta markeras genom att ett alternativt fängelsestraff ska utmätas och inskrivas i domslutet. Syftet med reformen var att minska antalet fängelsestraff, och därmed även minska de skadliga effekter sådana straff normalt har.¹⁵²

För vissa brott begångna av vissa personer finns det alltså en möjlighet att undvika fängelse, trots att det enligt BrB 30:4 st. 2 föreligger en presumtion för fängelse. En första förutsättningen är att inte skälen för fängelse, varken ensamma eller tillsammans, är alltför starka.

Om brottets straffvärde är högre än 11 månader kan samhällstjänst endast undantagsvis komma i fråga. Samhällstjänst kan användas vid artbrottslighet, om denna ej är av allt för allvarlig art; som exempel angavs i propositionen bl.a. misshandel av lindrigare sort, samt vissa former av rattfylleri. En villkorlig dom eller skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst är även tänkt att kunna ersätta fängelse vid återfall i inte alltför allvarliga förmögenhets- eller våldsbrott.¹⁵³

Vidare krävs att den dömde samtycker till samhällstjänsten. Kravet på samtycke motiveras framförallt utifrån Sveriges internationella åtagande. En reglering som ej byggde på samtycke från den dömde befarades strida mot förbudet mot tvångsarbete som återfinns i olika människorättskonventioner. (Samtyckets tvivelaktiga kvalité diskuterades inte.) Domstolen ska även ta ställning till huruvida en föreskrift om samhällstjänst är lämplig med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter. Det avgörande vid lämplighetsbedömningen är om den dömde anses ha förmåga att genomföra samhällstjänsten. Missbruksproblem kan medföra svårigheter med genomförandet för den enskilde, men detta ska dock ej omedelbart diskvalificera honom/henne från att dömas till en påföljd som innefattar samhällstjänst. I propositionen betonades slutligen att en helhetsbedömning måste göras i varje fall, men några närmare riktlinjer på omständigheter som var väsentliga för lämplighetsbedömningen gavs ej.¹⁵⁴

Domstolen kan döma ut samhällstjänst inom intervallet 40-240 timmar. En månads alternativt fängelsestraff ska motsvaras av 40 timmar samhällstjänst; antalet timmar ökas sedan med 20 timmar för varje ytterligare månads alternativt fängelsestraff.¹⁵⁵

Denna ”straffmätning” är inte reglerad i lag och är heller inte absolut. I propositionen anfördes att det alternativa fängelsestraffet (straffvärdet)

---

¹⁵² Prop. 1997/98:96, s. 88.

¹⁵³ Prop. 1997/98:96, s. 96-97.

¹⁵⁴ Prop. 1997/98:96, s. 95-100.

¹⁵⁵ Prop. 1997/98:96, s. 88.

skulle vara utgångspunkten, men i vissa fall fanns skäl för en avvikande bedömning. Avgörande var att sanktionen i sin helhet måste framstå som en tillräckligt ingripande påföljd, men även den tilltalades personliga förhållande måste ibland beaktas.¹⁵⁶

När presumtionen för fängelse ej är alltför stark, kan alltså villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift om samhällstjänst ersätta ett fängelsestraff. Det som är avgörande i ett sådant fall är den tilltalades samtycke samt den ovan beskrivna lämplighetsbedömningen. Detta val mellan fängelse och villkorlig dom/skyddstillsyn styrs av omständigheter som är beroende av gärningsmannens personlighet. I ett strikt nyklassiskt påföljdssystem är gärningen det centrala, och därför kan nämnda krav på samtycke samt lämplighetsbedömningen inte inordnas under denna ideologi. Eftersom det avgörande för valet mellan ett kort fängelsestraff eller en villkorlig dom/skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst ej är den tilltalades behandlingsbehov kan regleringen inte heller anses vara strikt individualpreventiv. Men kanske är det mer passande att hänföra valets ideologiska motivering till behandlingsideologin eftersom det trots allt är gärningsmannen som ställs i centrum och ej gärningen.

Samhällstjänst som ”påföljd” är dock lämplig ur ett nyklassiskt perspektiv, eftersom den är möjligt att gradera. (Den ”straffmätning” som beskrivs i förarbetena är dock ett avsteg från nyklassicismen.)

Avslutningsvis kan det konstateras att de särskilda skäl som lagen anger, för möjligheten att välja villkorlig dom eller skyddstillsyn istället för fängelse, är motiverade utifrån en behandlingsidé där den enskilde gärningsmannen är utgångspunkten och ej gärningens svårhet.

4.2.9 Steg 6: Presumtionen kvarstår: Straffmätning

Utgångspunkten för en straffmätning är BrB 29:1 st. 1. Där stadgas:

”Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.”

Straffvärdebedömningen har kommenterats i avsnitt 4.2.1.

4.2.9.1 Straffskalan – det abstrakta straffvärdet

Varje straffbestämmelse har en straffskala. Detta är utgångspunkten för straffmätningen. I straffbestämmelsen anges endast fängelse och böter. Straff- maxima och minima anges inte vid de enskilda brottstypernas straffskalor, utan dessa finns reglerade på annat håll i brottsbalken.

---

¹⁵⁶ Prop. 1997/98:96, s. 90.

Fängelse kan utdömas antingen på viss tid eller på livstid; ett fängelsestraff på viss tid får ej överstiga 10 år, och ej heller understiga 14 dagar. Det finns tre typer av böter: dagsböter – vilket är den normala formen, penningböter eller normerade böter. Det minsta antalet dagsböter är trettio och det högsta hundrafemtio. Det lägsta beloppet på en dagsbot är trettio kr och det högsta är tusen kr.¹⁵⁷

Det finns en mängd regler som anger förutsättningarna för att kunna underskrida det minimistraff som stadgas i den aktuella brottsbeskrivningen. (Den i praktiken mest använda är antagligen BrB 29:7 där det ges möjlighet för domstolen att döma en person under 21 till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivit för brottet.) Dessa kommer dock ej att genomgå här.

Det finns endast en möjlighet att överskrida angivet maximistraff. Denna bestämmelse finns i BrB 26:3. Vid återfall kan ett maximistraff på mer än sex år höjas med fyra år, om gärningsmannen tidigare dömts till fängelse i lägst två år.

Denna regel infördes 1981. Samma år avskaffades möjligheten att döma till internering, vilken var den sista påföljden som innebar frihetsberövande på obestämd tid. Året innan, 1980, hade ungdomsfängelse avskaffats.¹⁵⁸

Anledningen till att BrB 26:3 infördes angavs vara avskaffandet av internering, man ville inte att denna ändring skulle leda till att de samhälliga reaktionerna på allvarlig brottslighet mildrades. Som typexempel på när regeln skulle kunna användas angavs fall av upprepad och allvarlig våldsbrottslighet, men stadgandet kunde även bli tillämpligt på förmögenhetsbrott med våldsinslag t. ex rån. Enligt det ursprungliga förslaget måste domstolen för att använda sig av nämnda regel även beakta den aktuella brottslighetens art, eller gärningsmannens tidigare kriminalitet, eller om gärningsmannen annars var särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. Domstolen skulle alltså göra en prognosbedömning. Denna reglering förkastades, och i propositionen poängterades att det var vanskligt att göra prognoser, och slutligen angavs att utgångspunkten för ett användande av nämnda paragraf skulle vara det aktuella brottets straffvärde.¹⁵⁹

Återfallets betydelse såsom en straffskärpande omständighet kan motiveras utifrån alla i uppsatsen beskrivna straffrättsideologier.¹⁶⁰

I detta fall är det dock svårt att finna en nyklassisk förklaring till varför straffmaxima ska höjas. En sådan höjning innebär att vissa återfallsbrott kommer att få ett större abstrakt straffvärde än vad som är stadgat för

---

¹⁵⁷ BrB 25:2-4 & 26:1.

¹⁵⁸ Prop. 1980/81:76, s. 36.

¹⁵⁹ Prop. 1980/81:76, s. 57-59.

¹⁶⁰ Se 4.2.6.3.

brottstypen som helhet. En sådan reglering kan ej godkännas utifrån ett nyklassiskt synsätt.¹⁶¹

Bestämmelsen kan endast ses som ett exempel på inkapaciteringsteorin. Regleringen bygger på kollektiv inkapacitering, eftersom domstolen ej ska göra någon enskild prognos. Inkapacitering är ett klart avsteg från nyklassicismens grunder, och i förarbetena sägs att denna teori ej skulle ha någon självständig grund i påföljdsbestämningen.

4.2.9.2 Återfallens betydelse vid straffmätningen

Återfall ska primärt beaktas vid påföljdsvalet, men det finns en möjlighet enligt BrB 29:4 att återfall kan påverka straffmätningen när så behövs. Ordalydelsen, vilken formulerats i enighet med lagrådets förslag, medför att även åtalsunderlåtelse samt strafföreläggande hör till de återfallsgrundande faktorerna. Vad som särskilt ska beaktas då en straffskärpning övervägs är vilken omfattning gärningsmannens tidigare brottslighet haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt om den tidigare och den nya brottsligheten är likartad eller om brottsligheten i båda fallen varit särskilt allvarlig. För att brottsligheten ska anses vara *särskilt allvarlig* bör krävas att straffvärdet för såväl den gamla som den nya brottsligheten är minst omkring ett år.¹⁶²

Att återfall beaktas såsom straffskärpande omständighet vid straffmätningen kan inte förklaras utifrån den nyklassiska uppfattningen att förstagångsforbrytare gynnas av straffsystemet. Om så vore fallet skulle återfallens straffskärpande betydelse inte behöva nämnas i lagen. Det kan däremot sägas att återfall innebär att gärningsmannen är mer straffvärdig p.g.a. att hans/hennes generella skuld är större. Detta strider mot en strikt tillämpad proportionalitetsprincip, och har ansetts vara ett avsteg från nyklassicismen med syfte att tillfredsställa ”det allmänna rättsmedvetandet”.¹⁶³

BrB 29:4 har dock störst betydelse för bötesstraff. Paragrafen har mindre betydelse för straffmätning på fängelsenivå.¹⁶⁴

4.2.9.3 Billighetsskäl

I BrB 29:5 räknas ett antal omständigheter upp vilka ska beaktas vid straffmätningen utöver brottets straffvärde. Dessa omständigheter har även betydelse för påföljdsvalet; de kan beaktas när ett val mellan fängelse och någon annan lindrigare påföljd ska ske enligt BrB 30:4 st. 1.

FSK tog, som redovisats i kapitel 3, avstånd från det dåvarande straffsystemets betoning på behandlingsideologin, och ansåg att påföljdsbestämningen skulle bygga på gärningens straffvärde. Trots detta

¹⁶¹ Träskman, Per Ole: ”Om återfall i brott”. I: SvJT 1999, s. 217.

¹⁶² Prop. 1987/88:120, s. 89.

¹⁶³ Träskman, Per Ole: ”Om återfall i brott”. I: SvJT 1999, s. 217.

¹⁶⁴ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 130.

ansåg kommittén att det måste finnas ett utrymme för att beakta omständigheter vilka kunde hänföras till den tilltalades person. Detta skulle ske, ej utifrån ett individualpreventivt tankesätt, utan närmast av rättvisehänsyn.¹⁶⁵

Denna grundtanke accepterades även av regeringen som ansåg att vissa omständigheter rörande den tilltalades person måste beaktas för att påföljdsbestämningen inte skulle framstå såsom orättfärdig.¹⁶⁶

Den uppräkningslista som görs i BrB 29:5 är avsedd att vara uttömmande, men detta har ej så stor betydelse då den sista punkten, nr. 8, är öppet utformad och anger att om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lindrigare straff än vad straffvärdet motiverar får domstolen beakta detta.

Anledningen till att dessa skäl ska beaktas är att de anses vara betydelsefulla för en ”rättvis” behandling av gärningsmannen. Straffvärdet kan sägas vara gärningens straffvärdighet, medan billighets-skälen reglerar gärningsmannens straffvärdighet. Regeringen kan, utifrån nyklassicismens teser, förklaras på följande sätt: En gärningsman kan vid domstillfället anses vara mindre klandervärd än vad han/hon var vid gärningstillfället. Skulden har helt enkelt minskat. (Punkt 1: Tillbakaträdande, rättelse, och kompensation.) I andra fall är det den tilltalades utsatthet som är avgörande. (Punkt 2: Den tilltalade har till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada. Punkt 6: Hög ålder eller dålig hälsa.) Vissa följder av brott kan i vissa fall uppfattas som ”straff”, och eftersom proportionalitetsprincipen är grundläggande i straffsystemet bör sådana dubbelbestraffningseffekter kunna beaktas. (Punkt 4: Utvisning. Punkt 5: avskedande eller uppsägning, annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning.)¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ SOU 1986:14, s. 422-423.

¹⁶⁶ Prop. 1987/88:120, s. 47.

¹⁶⁷ Jareborg & Zila, Stockholm 2000, s. 131-132.

5 Slutsatser och kommentarer

Detta sista kapitel ägnas åt en sammanfattning av de viktigaste slutsatser som framkommit och diskuterats i föregående kapitel.

5.1 Behandlingsideologin

Det differentierade påföljdssystemet är en produkt av behandlingsideologin. Skyddstillsyn, villkorlig dom samt överlämnande till särskild vård har sina rötter i behandlingsideologin. Det prognostänkande som kännetecknade påföljdsbestämningen under behandlingsideologins storhetstid är central - om än valet sker mer schablonartat än vad lagtexten anger - när domstolen ska välja mellan villkorlig dom och skyddstillsyn.

Behandlingsideologiska synpunkter kan även förhindra att fängelse utdöms, trots att det enligt BrB 30:4 st. 2 finns en presumtion för att så ska ske. De ursprungliga "särskilda skälen" för att frångå denna presumtion och istället låta påföljden stanna vid skyddstillsyn är motiverade utifrån den dömdes rehabiliteringssituation. Detta stadgande är ett exempel på hur behandlingsideologiska regleringar kan få genomslagskraft i påföljdsbestämningen.

Valet mellan ett kort fängelsestraff och villkorlig dom/skyddstillsyn görs ej utifrån gärningens svårhet utan utifrån omständigheter som har att göra med gärningsmannen såsom individ.

5.2 Nyklassicism

Proportionalitetsprincipen är central i den nyklassiska påföljdsbestämningen. Påföljdsreformen från 1989 är präglad av de nyklassiska idéerna, även om den slutgiltiga versionen ej var lika konsekvent utförd som det förslag FSK framlade. Proportionalitetsprincipen är kanske mest förknippad med påföljdsreformen och införande av straffvärdebedömningen, men hade även en roll i den behandlingsideologiska straffrätten; t. ex. har straffmätningen alltid skett utifrån gärningens svårhet. Eftersom böter och fängelse kan graderas är dessa straff särskilt väl anpassade till ett straffsystem där det centrala är den straffbara gärningen. (Dessa straff användes också i betydande omfattning under den tid då den klassiska straffrätten dominerade.)

Eftersom samhällstjänst är en "påföljd" som kan graderas är det möjligt att hävda att denna är ett exempel på en nyklassisk påföljd.

Den konkreta straffvärdebedömningen utgår från proportionalitetsprincipen, och anger att straffets stränghet i första hand är beroende av gärningens

skadlighet samt gärningsmannens skuld. Straffvärdet är en av de faktorer som kan bryta presumptionen mot fängelse. Den strikta praxis som utvecklats, och som innebär att ett straffvärde på ett år eller mer leder till fängelse medan ett marginellt lägre straffvärde leder till villkorlig dom eller skyddstillsyn kan ifrågasättas utifrån de nyklassiska teorierna. Skillnaden i svårighetsgrad mellan de två beskrivna gärningarna är liten, medan skillnaderna mellan straffens stränghet är stor.

Återfall såsom straffskärpande omständighet vid påföljdsvalet kan kanske motiveras utifrån nyklassicismens idé om att det finns en inbyggd tolerans mot förstagångsförbrytare i straffsystemet.

5.3 Allmänprevention

Allmänprevention anses, enligt nyklassicismen, vara inbyggd i det moderna straffsystemet. Kriminalisering innebär att lagstiftaren hotar med straff. Straffsystemet har även, som en följd av att skuldprincipen respekteras, en symbolisk betydelse. Detta innebär att kriminaliseringen kan ha betydelse för vad som anses som moraliskt riktigt eller oriktigt, och på så sätt påverka människors handlingsmönster.

I påföljdsbestämningen beaktas allmänprevention främst inom ramen för artinstitutet. Detta institut är en kvarleva från den praxis som utvecklades under BrB 1:7, och som gick ut på att vissa brott bestraffades med fängelse av hänsyn till allmän laglydnad. Att ett brott har artkaraktär är ett skäl för fängelse.

Allmänpreventiva hänsyn kan även, i undantagsfall, beaktas inom ramen för straffvärdebedömningen, vilken annars är en direkt funktion av gärningens svårhetsgrad samt gärningsmannens skuld.

Artbrottsinstitutet och möjligheten att inom straffvärdebedömningen beakta allmänpreventiva skäl är klara avsteg från nyklassicismen. Artinstitutet har dock en central plats i påföljdsbestämningen. Hela påföljdsbestämningen blir därför präglad av allmänpreventiva hänsyn. Denna påverkan eller präglning förbinder dagens nyklassiska straffrätt med det behandlingsideologiska straffsystemet.

5.4 Inkapacitering

I förarbetena till påföljdsreformen angavs att teorin om inkapacitering av vissa återfallsbenägna brottslingar ej skulle tillmätas någon betydelse avseende påföljdsbestämningen. Den ansågs vara orättvis, och skulle därför ej ha någon plats i en nyklassisk påföljdsbestämning. Trots detta ställningstagande ansåg man att liknande, då önskvärda effekter, skulle uppstå genom att återfall beaktades i påföljdsbestämningen. (Det är oklart

hur detta uttalande kan tolkas, men det kan tänkas motivera återfallets betydelse vid straffmätningen såväl som dess betydelse vid påföljdsvalet utifrån en teori om kollektiv inkapacitering.)

Återfallets straffskärpande betydelse vid straffmätningen kan ses som en eftergift till ”det allmänna rättsmedvetandet”.

Stadgandet i BrB 26:3 är ett tydligt exempel på kollektiv inkapacitering.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

Proposition 1962:10 med förslag till brottsbalk.

Proposition 1980/81:76 om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.

Proposition 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)

Proposition 1997/98:96 om vissa reformer av påföljdssystemet.

Direktiv 1979:34.

Direktiv 1992:47.

SOU 1956:55. Skyddslag.

SOU 1986:13-15. Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m. m.

SOU 1995:91 I-III. Ett reformerat straffsystem.

BRÅ. Rapport 1977:7. Nytt straffsystem. Idéer och förslag.

BRÅ. Rapport 1990:7. Inkapacitering. Effekter vid förändrade strafftider.

BRÅ. PM 1994:3. Samhällstjänst som alternativ till fängelse.

Böcker och artiklar

Agge, Ivar: "Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet I" Stockholm 1939.

Amilon, Clas & Edstedt, Eva: "Kriminalvård - insikter och utblickar" Stockholm 1998.

Andenaes, Johs.: "Nyklassicism". I: NTfK 1988, s. 41-48.

Andenaes, Johs.: "Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk" Kristiansand 1990.

Andersson, Jan: "Kriminella karriärer och påföljdsval" Stockholm 1991.

Anners, Erik: "Straffteorierna i svensk rättshistoria". I: SvJT 1964, s.241-253.

Anttila, Inkeri: "Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden". I: NTfK 1967, s. 237-251.

Anttila, Inkeri: "Nytt straffsystem". I: SvJT 1978, s. 122-125.

- Aspelin, Erland: "Utvecklingslinjer i svensk kriminalpolitik efter Brottsbalkens införande". I: NTfK 1975, s. 97-122.
- Beccaria, Cesare: "Dei delitti e delle pene. Om brott och straff" Stockholm/Rom 1977.
- Bondeson, Ulla: "Nyklassisk straffilosofi och reformpolitik". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980.
- Christie, Nils: "Pinans Gränser" Stockholm 1982.
- Guldberg, Harry: "Från straff till skydd". I: SvJT 1958, s. 1-13.
- Hart, H.L.A.: "Punishment and responsibility" Oxford 1968.
- Heckscher, Sten: "Kriminalpolitik och humanitet". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 145-165.
- Heckscher, Sten: "Samhällstjänst". I: NTfK 1984, s. 222-232.
- von Hirsch, Andrew: "Nyklassicism, proportionalitet och straffets grunder". I: NTfK 1982, s. 97-115.
- von Hirsch, Andrew & Asp, Petter: "Straffvärde". I: SvJT 1999, s. 151-176.
- von Hirsch, Andrew & Jareborg, Nils: "Straff och proportionalitet". I: NTfK 1987, s. 300-324.
- von Hirsch, Andrew & Jareborg, Nils: "Straff och proportionalitet – replik". I: NTfK 1989, s. 56-63.
- von Hirsch, Andrew & Påle, Karin: "Artbrott". I: SvJT 1999, s. 241-263.
- Häthén, Christian: "Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik" Lund 1990.
- Jareborg, Nils: "Kriminalisering". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 33-45.
- Jareborg, Nils: "Straffets syften och berättigande". I: TfR 1985, s. 1-17.
- Jareborg, Nils: "Straffrättsideologiska fragment" Uppsala 1992.
- Jareborg, Nils & Zila, Josef: "Straffrättens påföljdlära" Stockholm 2000.
- Kling, Herman: "Brottsbalken". I: SvJT 1963, s. 2-11.
- Kyvsgaard, Britta: "De strafferetliga ideologier". I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 83-96.

Lahti, Raimo: ”Om den nordiska kriminalpolitiska utvecklingen”. I: NTfK 2000, s. 177-192.

Marx, Karl: ”Den tyska ideologin”. I: *Människans frigörelse - ett urval ur Karl Marx skrifter av Sven-Erik Liedman* Stockholm 1965, s. 123-180.

Mathiesen, Thomas: ”Kan fängelse försvaras?” Göteborg 1988.

Näsberg, Monica: ”Fyra nordiska betänkanden”. I: *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 25-33.

Sitte, Catharina: ”Straffvärdebegreppet”. I: JT 1994-95, s. 682-700.

Takala, Hannu: ”Varför har det blivit aktuellt att diskutera straffsystemets ändamål”. I: *Straff och rättfärdighet – ny nordisk debatt* Lund 1980, s. 180-193.

Tham, Henrik: ”Från KRUM till inkapacitering”. I: *Kriminalitet och frihet* Borås 1989, s. 73-83.

Tham, Henrik: ”Systemskifte i svensk kriminalpolitik”. I: *Pockettidningen R* Nr. 1/1994 Årg 24, s. 37-45.

Träskman, Per Ole: ”Om återfall i brott”. I: SvJT 1999, s. 200-217.

Törnudd, Patrik: ”En otacksam uppgift”. I: *Nordiska kriminologer om 90-talets kriminalpolitik* Stockholm 1990, s. 77-89.

Victor, Dag: ”Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem”. I: SvJT 1999, s. 132-144.

Rättsfall

NJA 1989 s. 870.

NJA 1990 s. 190.

Föreläsning

Robert Nordh: ”Påföljdsbestämning i domstol”.

